

ความร่วมมือกับภาคีสาธารณะกับการพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์

Collaboration with Public Partnerships for the Development of Farmers into Organic Agricultural Entrepreneurs

อุทิศ ทาหอม และสุจิตรา ยางนอก
Utis Tahom and Sujitra Yangnok

สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์
Department of Social Development, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Buriram Rajabhat University

E-mail¹ : arm.utit.tahom@gmail.com

Date Received : 28 October 2025

Date Revised : 10 August 2026

Date Accepted : 13 August 2026

Date Published online : 25 September 2026

บทคัดย่อ

ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความไม่มั่นคงทางอาหารและข้อจำกัดของระบบเกษตรที่พึ่งพาสารเคมี การพัฒนาเกษตรกรให้สามารถก้าวสู่การเป็น “ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์” จึงกลายเป็นแนวทางสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิต สร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจฐานราก และส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเพื่อสร้างความร่วมมือกับภาคีสาธารณะกับการพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ในจังหวัดบุรีรัมย์ ผ่านความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ มูลนิธิสิทธิรัตนอยู่วิทยา ศูนย์วิจัยและพัฒนากาเกษตรบุรีรัมย์ บริษัทศาลานา (วิสาหกิจเพื่อสังคม) และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง รวมผู้ให้ข้อมูลจำนวน 120 คน

ผลการศึกษาพบว่า ความสำเร็จของการพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์มิได้เกิดจากการถ่ายทอดความรู้ทางการเกษตรเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ และภาคประชาสังคมอย่างเป็นระบบ ภายใต้กรอบการดำเนินงาน “3 หลักการ 4 อุดมการณ์ 6 วิธีการ และ 8 ผลลัพธ์” ซึ่งมุ่งเน้นการผลิตได้ ขายเป็น และเน้นคุณภาพ ควบคู่กับการสร้างความสมดุลด้านสุขภาพ ระบบนิเวศ และการผลิตอาหารปลอดภัย เกษตรกรได้รับการพัฒนาทั้ง

¹ ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (Corresponding author)

ด้านองค์ความรู้ ทักษะการจัดการฟาร์ม การใช้สารชีวภัณฑ์ การขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) การวางแผนธุรกิจ และการเชื่อมโยงตลาดเฉพาะ ส่งผลให้สามารถลดการพึ่งพาสารเคมี เพิ่มศักยภาพการผลิต และสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับผลผลิตทางการเกษตรได้อย่างเป็นรูปธรรม นอกจากนี้ กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและการติดตามหนุนเสริมอย่างต่อเนื่องยังช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่น แรงบันดาลใจ และการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของเกษตรกรจาก “ผู้ผลิต” สู่ “ผู้ประกอบการ” ที่มีความรับผิดชอบ ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าความร่วมมือกับภาคีสาธารณะเป็นกลไกสำคัญในการสร้าง ระบบนิเวศการพัฒนาเกษตรอินทรีย์ที่เข้มแข็งและสามารถขยายผลเป็นต้นแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เพื่อรองรับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในระดับพื้นที่และระดับประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : ความร่วมมือ, ภาคีสาธารณะ, การพัฒนาเกษตรกร, ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์

Abstract

Against the backdrop of climate change, food insecurity, and the limitations of chemically intensive agricultural systems, transforming farmers into organic agricultural entrepreneurs has emerged as a critical pathway for improving livelihoods, strengthening grassroots economic resilience, and advancing sustainable development. This study aims to examine the collaborative process between public-sector partners and relevant stakeholders in fostering farmers' transition toward organic agricultural entrepreneurship. Employing a Participatory Action Research (PAR) approach, the study was conducted in Buriram Province through a collaborative partnership among Buriram Rajabhat University, the Suthirat Yoovidhya Foundation, the Buriram Agricultural Research and Development Center, Salana Company Limited (Social Enterprise), and other related network organizations. A total of 120 key informants participated in the study.

The findings indicate that the successful transformation of farmers into organic agricultural entrepreneurs cannot be attributed solely to the transfer of agricultural knowledge. Rather, it is the result of a systematic integration of cooperation among government agencies, private-sector organizations, academic institutions, and civil society actors. This collaborative framework was operationalized through the “3 Principles, 4 Ideologies, 6 Methods, and 8 Outcomes” model, which emphasizes productive capacity, market competency, and quality-oriented production, while simultaneously promoting human health, ecological balance, and safe food systems. Participating farmers were supported through comprehensive capacity-building activities, including farm management training,

the application of biological control agents, organic certification under the Organic Thailand standard, business planning, and niche market development. These interventions enabled farmers to reduce dependence on chemical inputs, enhance production efficiency, and generate greater value-added agricultural products. Furthermore, participatory learning processes combined with continuous mentoring and technical support strengthened farmers' confidence, motivation, and entrepreneurial mindset. This transformation extended beyond improvements in production practices, facilitating a shift in identity from "producers" to "entrepreneurs" who demonstrate social and environmental responsibility. The study highlights that collaboration with public-sector partners serves as a pivotal mechanism for establishing a robust organic agriculture development ecosystem. Such an ecosystem not only enhances the sustainability of local agricultural communities but also provides a scalable model for grassroots economic development that can effectively contribute to sustainable development goals at both local and national levels.

Keywords: Collaboration, Public Partnerships, Farmer Development, Organic Agricultural Entrepreneurship

บทนำ

กระแสการทำเกษตรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Eco-friendly agriculture) ได้รับความสนใจอย่างมาก เนื่องจากการตอบสนองการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) โดยการเพาะปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ต้องใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เช่น ดิน แสง อากาศ อุณหภูมิ น้ำฝน ความชื้น เป็นต้น เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ การทำเกษตรที่ผ่านมามุ่งเน้นการใช้สารเคมีส่งผลให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพและมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมและน้ำใต้ดิน ทุกภาคส่วนจึงมีความพยายามจะที่ใช้แนวทางการผลิตแบบฟาร์มที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการป้องกันสารเคมี การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โรคพืช ศัตรูพืช เป็นต้น (Mishra, 2013) ด้วยเหตุนี้การเกษตรจึงมีบทบาทสำคัญต่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) รวมถึงเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับความยากจน (SDG1) ความหิวโหย (SDG2) สุขภาพ (SDG3) ความเท่าเทียมทางเพศ (SDG5) การบริโภคอย่างรับผิดชอบและการผลิต (SDG12) และการดำเนินการด้านสภาพอากาศ (SDG13) (Vaughan et al., 2019)

แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ให้ความสำคัญกับการสร้างมูลค่าทางการเกษตร 5 ด้าน ได้แก่ เกษตรอัตลักษณ์พื้นถิ่น เกษตรปลอดภัย เกษตรชีวภาพ เกษตรแปรรูป เกษตรอัจฉริยะ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรปลอดภัยเป็นการสร้างความตระหนักแก่ผู้ผลิตและผู้บริโภคทั่วโลกในเรื่องความสำคัญของมาตรฐานระบบการจัดการความปลอดภัยของอาหาร จูงใจและวางกรอบให้เกษตรกรและ

ผู้ผลิตทำการผลิตสินค้าที่สอดคล้องกับมาตรฐาน และเข้าสู่ระบบมาตรฐานการจัดการคุณภาพทางการเกษตร ที่ได้รับการรับรองจากสถาบันที่มีความน่าเชื่อถือ พร้อมทั้งให้ความรู้เกษตรกรด้านกระบวนการผลิตตาม มาตรฐานสากลเพื่อมุ่งสู่การเลิกใช้สารเคมีในภาคเกษตร การเพิ่มพื้นที่และปริมาณการผลิตเกษตรอินทรีย์ใน ระยะต่อไป โดยส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้แก่เกษตรกรในการทำเกษตรปลอดภัย และเปลี่ยนผ่านไปสู่ การทำเกษตรอินทรีย์ตลอดจนสนับสนุนกลไกทางการตลาดแก่เกษตรกรที่ต้องการทำการเกษตรอินทรีย์ การพัฒนาระบบการตรวจรับรองคุณภาพและมาตรฐานสินค้าเกษตรอินทรีย์ของไทย รวมถึงระบบตรวจสอบ ย้อนกลับ สำหรับการตรวจสอบที่มาของสินค้าในทุกขั้นตอนให้เป็นไปตามมาตรฐานอันเป็นที่ยอมรับของตลาด ทั้งในประเทศและต่างประเทศ (สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

ต้องการให้ประเทศสามารถก้าวข้ามความท้าทายต่าง ๆ เพื่อให้ “ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” จึงได้นำหลักแนวคิด BCG มาประยุกต์ใช้กับการพัฒนาประเทศ คือ B : Bio economy (เศรษฐกิจชีวภาพ) มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพอย่างคุ้มค่า เพิ่มผลิตภาพและสร้างมูลค่าเพิ่ม C : Circular economy (เศรษฐกิจหมุนเวียน) มุ่งเน้นการหมุนเวียนใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด ลดการใช้ทรัพยากรที่มี จำกัดและการลดของเสีย นำกลับมาใช้ใหม่และ G : Green economy (เศรษฐกิจสีเขียว) มุ่งเน้นให้เกิดการพัฒนา ที่สมดุลทั้ง 3 ด้าน ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งหลักการ BCG จะเป็นตัวกระตุ้นในการส่งเสริม ภาคการเกษตรอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การใช้พลังงานสะอาด การผลิตอาหารปลอดภัย การลด ละ เลิกการใช้ สารเคมีที่ทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

ในระดับนโยบายปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนว่ารัฐให้ความสำคัญต่อการขับเคลื่อนการพัฒนา ภาคการเกษตรอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ความยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้จริงต่อเมื่อมีการบูรณาการความร่วมมือระหว่างภาคี ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชาสังคมและประชาชนในท้องถิ่นภายใต้กรอบของการจัดการ ภาครัฐาธารณะโดยแต่ละภาคส่วนต้องมีส่วนร่วมอย่างจริงจังตั้งแต่การวิเคราะห์ วางแผน ออกแบบแนวทาง และลงมือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ยั่งยืนและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ (Löfller, 2003) การพัฒนา เกษตรกรในปัจจุบันจึงมิใช่เพียงการส่งเสริมด้านเทคนิคหรือผลผลิตเท่านั้น หากแต่ต้องเน้นการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ การสร้างเครือข่ายและการพัฒนาแนวคิดสู่การเป็นผู้ประกอบการทางสังคม อันถือเป็นความท้าทาย สำคัญของเกษตรกรยุคใหม่เกษตรอินทรีย์จึงได้ถูกหยิบยกให้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหา ด้านสิ่งแวดล้อม ภาครัฐจึงเริ่มให้ความสำคัญกับยกระดับเกษตรกรให้กลายเป็น “ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ (Organic Agricultural Entrepreneur)” หมายถึงบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีส่วนร่วมในการผลิต แปรรูปและ การตลาดสินค้าเกษตรตามหลักการอินทรีย์ โดยให้ความสำคัญกับระบบนิเวศ การทำตลาดที่ให้ความสำคัญกับ การรักษาสีงแวดล้อม ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์จึงเป็นตัวแทนของการเปลี่ยนแปลงกระบวนการทัศน์ ทางอุตสาหกรรมเกษตรและอาหารโดยเน้นที่ความเป็นท้องถิ่น การมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ เป็นการเชื่อมโยงระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมนั่นเอง (Hagedoorn et al., 2023)

จังหวัดบุรีรัมย์ ประชากรร้อยละ 89 ประกอบอาชีพเกษตร โดยมีพื้นที่การเกษตรประมาณ 4,528,833 ไร่ หรือ ร้อยละ 69.71 ของพื้นที่จังหวัด อาชีพที่สำคัญ คือ การทำนาเป็นอาชีพหลักของคนจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งต้องพึ่งพาน้ำฝนปีละครั้ง พืชไร่ ได้แก่ มันสำปะหลัง อ้อย ปอ และ งาดำ เป็นพืชที่ทำรายได้ให้กับจังหวัดบุรีรัมย์รองจากข้าว ที่สำคัญจังหวัดบุรีรัมย์ได้มีการส่งเสริมให้เกษตรกร โดยมีเป้าประสงค์ร่วมสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจโดยเน้นเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันด้านการเกษตรปลอดภัย โดยมีกลยุทธ์ดังนี้ 1. การส่งเสริมการจัดทำ Zoning การผลิตสินค้าเกษตร 2. การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านการเกษตร 3. ส่งเสริมและพัฒนาการผลิต การแปรรูป การตลาดสินค้าเกษตรปลอดภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดบุรีรัมย์ได้จัดทำตัวชี้วัดความสำเร็จมุ่งเน้นการเพิ่มจำนวนเกษตรกรรุ่นใหม่และเกษตรกรปราดเปรื่อง (Smart Farmer) ให้ทำการเกษตรอินทรีย์และเกษตรปลอดภัยจำนวน 1,000 ราย และรับรองเครื่องหมายมาตรฐานการผลิตทางการเกษตรภายในปี พ.ศ. 2564 (สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์, 2565)

จากการสนทนาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับเกษตรกร เกษตรกรรุ่นใหม่ ตลอดจนผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมและภาควิชาการ พบว่า สถานการณ์ปัจจุบันเผชิญกับความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศและปัญหาความมั่นคงทางอาหารซึ่งส่งผลกระทบต่อผลผลิตทางการเกษตร อย่างไรก็ตามปัจจุบันยังขาดกลไกการประสานความร่วมมืออย่างเป็นระบบจากทุกภาคส่วนในการเผชิญและรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น จึงมีความจำเป็นในการแสวงหาแนวทางเพื่อพัฒนาเกษตรกรให้ก้าวสู่บทบาทของ “ผู้ประกอบการอินทรีย์” อย่างจริงจัง ถือเป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศให้สามารถก้าวข้าม “กับดักรายได้ปานกลาง” ไปสู่การจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืนและการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็ง อันจะนำไปสู่การลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมในระยะยาวในสถานการณ์ดังกล่าวพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ยังคงประสบกับปัญหาและอุปสรรคหลายประการ ดังนี้

1. การขาดองค์ความรู้ในการพัฒนาขีดความสามารถด้านการเกษตร พบว่า เกษตรกรจำนวนไม่น้อยยังขาดองค์ความรู้ที่ในการพัฒนาขีดความสามารถเพื่อก้าวเข้าสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในด้านการปรับปรุงคุณภาพดิน การตรวจวิเคราะห์ดินอย่างเป็นระบบ การจัดการและวางแผนปลูก การพัฒนาและใช้ประโยชน์จากสารชีวภัณฑ์

2. การขาดความรู้ด้านการสร้างมาตรฐานการผลิต พบว่า เกษตรกรจำนวนมากยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการผลิตพืชผลทางการเกษตรให้เป็นไปตามมาตรฐานที่ได้รับการรับรอง ไม่ว่าจะเป็นมาตรฐานเกษตรปลอดภัย (GAP) หรือมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) ตลอดจนขาดทักษะในการจัดระบบเกษตรเชิงพาณิชย์อย่างมีแบบแผน เช่น การวางแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด การควบคุมคุณภาพในกระบวนการเพาะปลูกและการจัดการต้นทุนอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นต้น

3. การขาดหน่วยงานที่มีหลักสูตรพัฒนาเกษตรกรอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องในปัจจุบันหน่วยงานภาครัฐจะมีการจัดอบรมเพื่อพัฒนาเกษตรกรอยู่บ้าง แต่พบว่าหลักสูตรการฝึกอบรมส่วนใหญ่ยังขาดความต่อเนื่องไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการวิเคราะห์ความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกร อีกทั้งยังขาดการบูรณาการระหว่าง

หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้เกิดความซ้ำซ้อน ไม่สอดคล้องและไม่สามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้ให้เป็นระบบได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังขาดระบบการติดตามและประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในช่วงสำคัญของกระบวนการเพาะปลูก ได้แก่ ช่วงเริ่มต้น ระหว่างการเพาะปลูกและภายหลังการเก็บเกี่ยว ซึ่งเป็นระยะเวลาที่เกษตรกรต้องการการสนับสนุนด้านเทคนิคและคำปรึกษาจากผู้เชี่ยวชาญอย่างใกล้ชิด

จากข้อมูลที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นจึงทำให้เกิดบันทึกความเข้าใจ (Memorandum of Understanding : MOU) เป็นความร่วมมือระหว่างสาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์กับมูลนิธิสุทธิดิฉัน อยู่วิทยา บริษัทสาลานา (วิสาหกิจเพื่อสังคม) ศูนย์วิจัยและพัฒนากาชากรบุรีรัมย์ ซึ่งเป็นนำไปสู่การข้อตกลง (Memorandum of Agreement : MOA) การออกแบบหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถให้กับเกษตรกร ตลอดจนการติดตามหนุนเสริมเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ เพื่อคอยให้คำแนะนำปรึกษาอย่างใกล้ชิด ขณะเดียวกันสร้างความร่วมมือกับภาคีสาธารณะทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม เพื่อวางแผนพัฒนากาชากรให้กลายเป็นผู้ประกอบการกาชากรอินทรีย์ โดยส่งเสริมเกษตรกรให้มีความรู้ ทักษะสามารถพัฒนากาชากรปลอดภัยและกาชากรอินทรีย์ (Organic) ให้มีปริมาณเพิ่มขึ้น พร้อมทั้งส่งเสริม สนับสนุนให้เกษตรกรเกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ ซึ่งเป็นการวางรากฐานเศรษฐกิจชุมชน พร้อมทั้งรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในปัจจุบันและอนาคตอีกด้วย

วัตถุประสงค์

เพื่อสร้างความร่วมมือกับภาคีสาธารณะกับการพัฒนากาชากรสู่ผู้ประกอบการกาชากรอินทรีย์

การทบทวนวรรณกรรม

สำหรับการทบทวนวรรณกรรมในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม และความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย เนื่องจากกระแสการทำกาชากรที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม (Eco-friendly agriculture) ได้รับความสนใจอย่างมาก เนื่องจากการตอบสนองแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) โดยการเพาะปลูกพืชและการเลี้ยงสัตว์ต้องใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เช่น ดิน แสง อากาศ อุณหภูมิ น้ำฝน และความชื้น เป็นต้น เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ การทำกาชากรที่ผ่านมามุ่งเน้นการใช้สารเคมี ส่งผลให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพและมลภาวะต่อสิ่งแวดล้อมและน้ำใต้ดิน ทุกภาคส่วนจึงมีความพยายามจะที่ใช้แนวทางการผลิตแบบฟาร์มที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นการป้องกันสารเคมี การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โรคพืช ศัตรูพืช เป็นต้น (Mishra, 2013) ด้วยเหตุนี้การกาชากรจึงมีบทบาทสำคัญในความพยายามการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) รวมถึงเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับความยากจน (SDG1) ความหิวโหย (SDG2) สุขภาพ (SDG3) ความเท่าเทียมทางเพศ (SDG5) การบริโภคอย่างรับผิดชอบและการผลิต (SDG12) และการดำเนินการด้านสภาพอากาศ (SDG13) (Vaughan et al., 2019) แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ให้ความสำคัญกับการสร้างมูลค่าทางการกาชากร 5 ด้าน ได้แก่

1. เกษตรอัตลักษณ์พื้นถิ่น 2. เกษตรปลอดภัย 3. เกษตรชีวภาพ 4. เกษตรแปรรูป 5. เกษตรอัจฉริยะ เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรปลอดภัยเป็นสร้างความตระหนักแก่ผู้ผลิตและผู้บริโภคทั่วโลกในเรื่องความสำคัญ ของมาตรฐานระบบการจัดการความปลอดภัยของอาหาร จูงใจและวางกรอบให้เกษตรกรและผู้ผลิตทำ การผลิตสินค้าที่สอดคล้องกับมาตรฐาน และเข้าสู่ระบบมาตรฐานการจัดการคุณภาพทางการเกษตรที่ได้รับ การรับรองจากสถาบันที่มีความน่าเชื่อถือ พร้อมทั้งให้ความรู้เกษตรกรด้านกระบวนการผลิตตาม มาตรฐานสากลเพื่อมุ่งสู่การเลิกใช้สารเคมีในภาคเกษตร การเพิ่มพื้นที่และปริมาณการผลิตเกษตรอินทรีย์ ในระยะต่อไป (สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2561)

สำหรับการตรวจมาตรฐานเกษตรอินทรีย์นั้นมีหลักการ 9 ประการ ได้แก่ 1) มีมาตรการป้องกันการ พังทลายของหน้าดิน เช่น ดินสไลด์ ดินกัดเซาะ ห้ามเผา 2) ต้องบันทึกกิจกรรมฟาร์มอย่างต่อเนื่อง มีเอกสาร ยืนยันตนเองและจากบุคคลที่สาม หน่วยงานรัฐ/บุคคลน่าเชื่อถือ/บทความในสิ่งตีพิมพ์ 3) ห้ามใช้ปุ๋ยเคมี ห้ามใช้ฮอร์โมนสังเคราะห์เร่งเจริญเติบโต ห้ามสารเคมีกำจัดแมลงและวัชพืช ห้ามใช้มูลไก่จากฟาร์มที่ขังไก่ในกรง ทำเป็นปุ๋ย 4) ห้ามใช้เมล็ดพันธุ์ จีเอ็มโอ (Genetically Modified Organic sms : GMOs) ห้ามนำเมล็ดพันธุ์ลูก สารกำจัดศัตรูพืช 5) แปลงเกษตรอินทรีย์ต้องแยกออกจากแปลงเคมีอย่างชัดเจน ถ้าแปลงข้างเคียงฉีดพ่นสารเคมี แปลงเกษตรอินทรีย์ต้องปลูกพืชเป็นแนวกันลมซึ่งสูงกว่าพืชเคมี พืชแนวกันลมไม่ถือว่าเป็นพืชเกษตรอินทรีย์ 6) หากมีการผลิตพืชขุนนาน พืชในแปลงเคมีต้องเป็นพืชคนละชนิดหรือคนละรุ่นกับแปลงเกษตรอินทรีย์ 7) การใช้เครื่องมือ อุปกรณ์ ถัง กระสอบ หรือภาชนะที่นำมาใส่ผลผลิตเกษตรอินทรีย์ต้องเป็นถุงใหม่ ห้ามใช้ ถังปุ๋ยเคมี ห้ามใช้เครื่องมือปะปนกัน เช่น นำถังฉีดสารเคมีไปใช้บรรจุสารสมุนไพรฉีดพ่นในแปลงเกษตรอินทรีย์ 8) การเก็บเกี่ยวและการปฏิบัติหลังเก็บเกี่ยว ห้ามใช้สารเคมีฉีดพ่นในโรงเก็บผลผลิต และ 9) ระบบเอกสาร เกษตรกรต้องบันทึกข้อมูลแหล่งที่มาของปัจจัยการผลิตทุกชนิด (ชวีศรี สวัสดิสาร, 2564)

ดังนั้นการทำเกษตรอินทรีย์ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจหรือทางสิ่งแวดล้อมเท่านั้นยังเป็ นการสร้างเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรกับตลาดเฉพาะ (Niche Market) ถือเป็นกลยุทธ์สำคัญใน การยกระดับผลผลิตเกษตรอินทรีย์ให้มีมูลค่าและสามารถแข่งขันได้อย่างมั่นคงในระบบเศรษฐกิจปัจจุบัน โดยเฉพาะการสร้างเครือข่ายลูกค้าประจำที่รับซื้อผลผลิตโดยตรงจากแปลงเกษตรอินทรีย์จะทำให้เกษตรกร มีรายได้ประจำ (Biswas & Micallef, 2019) เกษตรอินทรีย์ยังสามารถวิเคราะห์ผ่านกรอบแนวคิดทุนทาง วัฒนธรรม (Cultural Capital) ของ Pierre Bourdieu ซึ่งชี้ให้เห็นว่า การดำเนินชีวิตของบุคคลในสังคม จำเป็นต้องอาศัยทุนในรูปแบบที่ไม่ใช่ตัวเงิน เช่น ความรู้ ทักษะ ภาษา ทักษะและการศึกษาที่สั่งสมผ่าน ประสบการณ์ทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน และสถาบันต่าง ๆ (Guillory, 2023) ทุนทางวัฒนธรรมสามารถ แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทหลัก ได้แก่ 1. ทุนฝังตัว (Embodied Cultural Capital) หมายถึง ความรู้ ความ เข้าใจและทักษะที่อยู่ภายในตัวบุคคล เช่น ความชำนาญด้านการเกษตร ความเข้าใจระบบนิเวศ การปรับตัว กับฤดูกาล และความสามารถในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล 2. ทุนวัตถุ (Objectified Cultural Capital) ได้แก่ ทรัพยากรที่มีลักษณะเป็นวัตถุที่สะท้อนความรู้ เช่น เครื่องมือทางการเกษตร หนังสือ คู่มือ

อุปกรณ์การผลิตอินทรีย์ ซึ่งเป็นสิ่งของที่มีนัยทางวัฒนธรรมและการศึกษา 3. พูนเชิงสถาบัน (Institutionalized Cultural Capital) เป็นทุนที่ได้รับการรับรองจากองค์กรหรือสถาบัน เช่น ใบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) ประกาศนียบัตรจากการฝึกอบรม หรือการได้รับคัดเลือกเป็นเกษตรกรต้นแบบซึ่งสะท้อนสถานะทางสังคมและสร้างความน่าเชื่อถือในสายตาของหน่วยงานรัฐและผู้บริโภค

วิธีการศึกษา

สำหรับการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ การวางแผนแปลง การจัดการศัตรูพืช การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวผลผลิต การตลาด เป็นต้น พร้อมทั้งองค์ความรู้เกี่ยวกับการเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ ปัญหาอุปสรรค การสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อข้อมูลวิเคราะห์ วางแผนและพัฒนาเกษตรกร มีรายละเอียด ดังนี้

1. แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary source) การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิของการวิจัยนี้ ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documents) ที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ งานวิจัย บทความวิชาการ หนังสือ ตำราทั้งไทยและต่างประเทศ เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาการวิจัยและแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกร การทำเกษตรอินทรีย์ การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

2. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary source) ประกอบด้วยข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ การวางแผนแปลง การจัดการศัตรูพืช การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวผลผลิต การตลาด เป็นต้น พร้อมทั้งองค์ความรู้เกี่ยวกับการเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ ปัญหาอุปสรรคการขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์โดยเก็บข้อมูล ดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview technique) โดยใช้แนวสัมภาษณ์ (Interview guide) เก็บข้อมูลเกี่ยวกับความรู้การทำเกษตรอินทรีย์ การขอรับรองมาตรฐาน การใช้สารชีวภัณฑ์ การจัดการระบบแปลงเพาะปลูก การดูแลรักษา การตลาด รวมถึงปัญหาอุปสรรคของการทำเกษตรอินทรีย์

2.2 การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview schedule) เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาการทำเกษตรอินทรีย์ การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน พื้นที่การจำหน่ายผลผลิตอินทรีย์ การเข้าถึงตลาดอินทรีย์ เป็นต้น

2.3 การสนทนากลุ่ม (Focused group) เกี่ยวกับปัญหาการพัฒนาเกษตรกร ความรู้ความเข้าใจเกษตรอินทรีย์ การขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การให้คำปรึกษาเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมการตลาดอินทรีย์ การพัฒนาเกษตรกรผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การออกแบบกิจกรรมและการพัฒนาเกษตรกรแบบมีส่วนร่วม

2.4 การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-participant observation) โดยใช้แบบตรวจรายการ (Checklist) เพื่อศึกษาพฤติกรรมและทัศนคติ รวมทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างการทำเกษตรอินทรีย์ โดยแบ่งลักษณะของปฏิสัมพันธ์ออกเป็น 3 ทิศทาง คือ 1. ปฏิสัมพันธ์เชิงบวก (Positive direction) ต่อการทำเกษตร

อินทรีย์ การไม่ใช้สารเคมีทุกขั้นตอน แรงบันดาลใจในการทำเกษตรอินทรีย์ 2. ปฏิสัมพันธ์เชิงลบ (Negative Direction) ครอบครัวยุคใหม่ไม่สนับสนุน การมองไม่เห็นความสำคัญของเกษตรอินทรีย์ และ 3. ปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกลาง (Neutral Direction) แนวคิดต้องการเปลี่ยนแปลงจากเคมีไปสู่อินทรีย์ การเข้าถึงตลาดเฉพาะการสร้างเกษตรมูลค่าสูง เป็นต้น

สำหรับวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) คณะผู้วิจัยแบ่งวิธีดำเนินการออกเป็น 4 ระยะ ได้แก่ ระยะเตรียมการ ระยะเก็บรวบรวมข้อมูล ระยะปฏิบัติการ และระยะสรุปผลการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. ระยะเตรียมการ การประสานความร่วมมือร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับความรู้การทำเกษตรอินทรีย์ การขอรับรองมาตรฐาน การใช้สารชีวภัณฑ์ การจัดระบบแปลงเพาะปลูก การดูแลรักษา การตลาด รวมถึงปัญหาอุปสรรคของการทำเกษตรอินทรีย์ เพื่อนำไปสู่การวางแผนการทำงานร่วมกันกับภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม

2. ระยะเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยเก็บข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาการทำเกษตรอินทรีย์ ความรู้ความเข้าใจ การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน พื้นที่การจำหน่ายผลผลิตอินทรีย์ การเข้าถึงตลาดอินทรีย์ การขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การให้คำปรึกษาเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง การส่งเสริมการตลาดอินทรีย์ การพัฒนาเกษตรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น เพื่อนำไปสู่การออกแบบกิจกรรมและการพัฒนาเกษตรกรแบบมีส่วนร่วม

3. ระยะปฏิบัติการ เกษตรกรที่เป็นอาสาสมัครดำเนินเข้าฝึกอบรมการทำเกษตรอินทรีย์ การจัดการศัตรูพืชและโรคพืช การใช้สารชีวภัณฑ์ การปรับปรุงสภาพดิน การขอรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การเข้าสู่ตลาดอินทรีย์ เพื่อให้เกษตรกรได้เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติการด้วยตนเอง

4. ระยะสรุปผลการศึกษา จัดเวทีสรุปผลการดำเนินงานร่วมกับภาคีเครือข่ายเกี่ยวกับการพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ การผลักดันสู่นโยบายระดับจังหวัด การผลักดันให้กลายเป็นศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์จังหวัดบุรีรัมย์สำหรับนักเรียน นักศึกษาและบุคคลที่สนใจการทำเกษตรอินทรีย์

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้คณะผู้วิจัยใช้พื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์เป็นพื้นที่ศึกษา โดยใช้วิธีการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากกลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาเกษตรอินทรีย์อย่างต่อเนื่องและมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ทั้งในระดับปฏิบัติการและระดับเชิงนโยบาย รวมจำนวนทั้งสิ้น 120 คน ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 6 กลุ่มเป้าหมายหลัก ดังนี้

1. เกษตรกรอาสาสมัครเข้าร่วมโครงการ จำนวน 30 คน ได้แก่ เกษตรกรที่มีความมุ่งมั่นในการทำเกษตรอินทรีย์และแสดงเจตจำนงในการเข้าร่วมโครงการอย่างสมัครใจ โดยมีความสนใจศึกษาการเตรียมดิน การผลิตปุ๋ยหมักและน้ำหมักชีวภาพ การผลิตสารชีวภัณฑ์ การจัดการแปลงเพาะปลูก การตลาดอินทรีย์และการขอรับรอง

มาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากกรมวิชาการเกษตร รวมถึงมีเป้าหมายในการพัฒนาตนเองสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์

2. ตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ จำนวน 20 คน ประกอบด้วยเจ้าหน้าที่จากศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ สำนักงานเกษตรจังหวัดบุรีรัมย์ สำนักงานพาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดบุรีรัมย์ และโรงพยาบาลสตึก ซึ่งทำหน้าที่เป็นภาคีเครือข่ายสนับสนุนการดำเนินโครงการทั้งด้านการให้ความรู้ การฝึกอบรม การตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ตลอดจนการสนับสนุนช่องทางตลาดเฉพาะและการส่งเสริมบทบาทชุมชนให้เป็นศูนย์เรียนรู้ด้านเกษตรอินทรีย์

3. ตัวแทนผู้ประกอบการภาคเอกชนและผู้บริโภค จำนวน 40 คน ประกอบด้วยตัวแทนจากโรงแรม ร้านอาหาร ห้างสรรพสินค้าโรบินสันจังหวัดบุรีรัมย์ ชมรมผู้สูงอายุและกลุ่มผู้ดูแลสุขภาพซึ่งให้ความสนใจในการรับซื้อผลผลิตเกษตรอินทรีย์จากเกษตรกร รวมถึงมีบทบาทในการสนับสนุนช่องทางการจัดจำหน่ายและส่งเสริมการบริโภคสินค้าทางเลือกที่ปลอดภัย

4. ตัวแทนจากสถาบันการศึกษา จำนวน 10 คน ได้แก่ คณาจารย์จากสาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุนองค์ความรู้เชิงวิชาการ การประสานงาน สนับสนุนงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนการส่งเสริมพื้นที่แปลงเกษตรอินทรีย์ให้เป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคม (Social Lab) สำหรับนักศึกษา

5. ตัวแทนภาคประชาสังคม จำนวน 10 คน ได้แก่ เจ้าหน้าที่จากมูลนิธิสุทธิดีร์ ณ อยู่วิทยา และบริษัทศาลานา จำกัด (วิสาหกิจเพื่อสังคม) ซึ่งมีบทบาทในการสนับสนุนทุนและทรัพยากรที่จำเป็นในการปรับปรุงแปลงเกษตรให้ได้มาตรฐาน ตลอดจนร่วมออกแบบกลไกสนับสนุนการเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ในระดับชุมชน

6. นักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิที่ปรึกษาโครงการ จำนวน 10 คน กลุ่มนี้ประกอบด้วยนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิจากสถาบันการศึกษา หน่วยงานด้านการเกษตร และองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการให้คำปรึกษา แนะนำเชิงวิชาการรวมถึงสนับสนุนการวางแผนงานดำเนินงานในทุกขั้นตอนของโครงการ ตลอดจนช่วยอำนวยความสะดวกในการประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเกษตรกรให้สามารถเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ผลการศึกษา

การสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายนับเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาเกษตรกร เนื่องจากประหยัดงบประมาณและเวลา บุคลากรองค์ความรู้จากหลากหลายสาขา ตลอดจนเสริมสร้างประสิทธิภาพในการดำเนินงานให้เกิดผลลัพธ์อย่างเป็นรูปธรรม งานวิจัยฉบับนี้จึงมุ่งเน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายระหว่างสถาบันและองค์กรที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น ประกอบด้วย สาขาวิชาการพัฒนาสังคม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ มูลนิธิสุทธิดีร์ ณ อยู่วิทยา บริษัทศาลานา จำกัด (วิสาหกิจเพื่อสังคม) และศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์

โดยมีเป้าหมายร่วมกันในการส่งเสริมและพัฒนาเกษตรกรให้สามารถยกระดับตนเองสู่การเป็น “ผู้ประกอบการ เกษตรอินทรีย์” ที่มีศักยภาพและยั่งยืนในระยะยาว ทั้งนี้เพื่อขจัดจุดอ่อน เสริมสร้างจุดแข็งและเพิ่มโอกาสในการพัฒนาเกษตรกรให้มีรายได้ที่มั่นคงอย่างยั่งยืน ตลอดจนสามารถตอบสนองต่อทิศทางการพัฒนาประเทศตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) การดำเนินงานจึงต้องอาศัยการบูรณาการทรัพยากร ความรู้และศักยภาพจากทุกภาคส่วนอย่างเป็นระบบ พร้อมทั้งส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพและเท่าทันโลกยุคใหม่ (Amey & Eddy, 2023) สำหรับการพัฒนาเกษตรกรสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ การดำเนินงานอยู่ภายใต้กรอบแนวทาง “หลักการ 3 อุดมการณ์ 4 วิธีการ 6 และผลลัพธ์ 8” มีรายละเอียดได้ดังนี้

1. หลักการ “ผลิตได้ ขายเป็น เน้นคุณภาพ” ในยุคที่การแข่งขันทางการตลาดของพืชผลทางการเกษตรมีความสำคัญเกษตรกรจำเป็นต้องพัฒนาตนเองให้มีความพร้อมด้านการผลิตที่คำนึงถึงทั้งคุณภาพและมาตรฐาน เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภคและเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงตลาดที่หลากหลายมากขึ้น หลักการ “ผลิตได้ ขายเป็น เน้นคุณภาพ” จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาเกษตรกรยุคใหม่ นอกจากจะผลิตสินค้าที่มีคุณภาพตามมาตรฐานได้แล้ว ยังต้องมีทักษะด้านการตลาด เช่น การทำความเข้าใจความต้องการของผู้บริโภค การวางกลยุทธ์สร้างความแตกต่างของผลิตภัณฑ์ การจัดช่องทางการจำหน่ายที่มีประสิทธิภาพและการสร้างภาพลักษณ์ของสินค้าที่น่าสนใจ เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาดและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าเกษตรอย่างยั่งยืน

1.1 ผลิตได้ การส่งเสริมให้เกษตรกรสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์จำเป็นต้องเริ่มจากการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับระบบเกษตรอินทรีย์อย่างครบถ้วนในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิต เช่น การวางแผนการเพาะปลูก การจัดการดิน (Soil Management) การควบคุมศัตรูพืชและโรคพืชโดยไม่ใช้สารเคมี (Pest and Disease Management) การดูแลพืชผล (Crop Management) ตลอดจนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน (Sustainable Resource Management) เนื่องจากเกษตรอินทรีย์เป็นระบบการเกษตรที่ต้องอาศัยความละเอียดรอบคอบและการเอาใจใส่ทุกขั้นตอน จึงไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นจากพื้นที่เพาะปลูกขนาดใหญ่แต่สามารถเริ่มจากแปลงขนาดเล็กที่สามารถควบคุมคุณภาพได้ดี แล้วค่อย ๆ ขยายพื้นที่อย่างเป็นระบบ เพื่อให้สามารถบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพและรักษามาตรฐานการผลิตที่ดีตลอดกระบวนการ การดำเนินงานภายใต้ความร่วมมือจากภาคีเครือข่ายถือเป็นกลไกสำคัญช่วยให้สามารถบูรณาการทรัพยากรทั้งในด้านบุคลากร งบประมาณและกระบวนการทำงานจากหลายภาคส่วนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความร่วมมือดังกล่าวยังส่งเสริมให้การขับเคลื่อนงานพัฒนาเป็นไปอย่างเป็นระบบ ลดความซ้ำซ้อนและเพิ่มโอกาสในการบรรลุเป้าหมายอย่างยั่งยืน (Kettl, 2015) ซึ่งศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ในฐานะหน่วยงานที่มีองค์ความรู้เฉพาะด้านการจัดการศัตรูพืชโดยใช้สารชีวภัณฑ์ ตลอดจนมีบทบาทในการตรวจสอบและรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการแปลงเกษตรอินทรีย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพนอกจากนี้ หน่วยงานยังมีบทบาทสำคัญในการติดตาม สนับสนุน และให้คำปรึกษาอย่างต่อเนื่องแก่เกษตรกรในทุกระยะของการเพาะปลูก

หากเกษตรกรต้องเผชิญกับปัญหาอุปสรรคทางเทคนิคหรือเผชิญกับศัตรูพืชส่งผลให้ผลผลิตเสียหายจะลงพื้นที่ติดตามช่วยเหลือทันที เพื่อไม่ให้เกษตรกรเกิดความเชื่อมั่นว่าการทำเกษตรอินทรีย์สามารถทำได้จริง

จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ ได้กล่าวว่า “เราได้ยินมานานานพอสมควรเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ แต่พอปลูกไปก็เผชิญกับปัญหาผลผลิตไม่ดี เจอแมลงกัดกินผลผลิต จึงทำให้หลายคนไม่เชื่อมั่นว่าการทำเกษตรอินทรีย์ทำไม่ได้จริง ไม่ใช่สารเคมีไม่มีทางได้กิน หลายคนลองทำเกษตรอินทรีย์แต่สุดท้ายก็ล้มเหลว เพราะไม่ได้ผลผลิตก็กลับไปปลูกเคมีเช่นเดิม”

การทำเกษตรอินทรีย์นับเป็นความท้าทายที่สำคัญต่อการปรับตัวของเกษตรกร โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและพฤติกรรมจากระบบเกษตรเคมีไปสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ โดยหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิต เกษตรกรจึงจำเป็นต้องมีความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะ “ดิน” ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของการทำเกษตรอินทรีย์ ก่อนการเพาะปลูก เกษตรกรต้องมีการวัดและตรวจสอบคุณภาพของดิน เพื่อประเมินความพร้อมด้านธาตุอาหาร จากนั้นจึงดำเนินการฟื้นฟูและบำรุงดินผ่านกระบวนการต่าง ๆ เช่น การผลิตและใช้ปุ๋ยหมัก การปลูกพืชหมุนเวียน การปลูกพืชคลุมดิน ตลอดจนการอนุรักษ์ระบบนิเวศในแปลงเพาะปลูก (Palaniappan & Annadurai, 2018) นอกจากนี้ต้องคำนึงถึงการใช้พลังงานทางเลือก การลดของเสียภายในครัวเรือน และการนำวัสดุเหลือใช้กลับมาใช้ประโยชน์ในเชิงนิเวศ เพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนให้กับระบบเกษตรอินทรีย์ในระยะยาว ในอีกด้านหนึ่งเกษตรกรยังต้องเรียนรู้และพัฒนาทักษะด้านการจัดการศัตรูพืชและโรคพืช (Pest and Disease Management) โดยอาศัยวิถีธรรมชาติและการใช้สารชีวภัณฑ์ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนจากกรมวิชาการเกษตร เพื่อให้สามารถควบคุมและจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นในแปลงเพาะปลูกได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและความสมดุลของระบบนิเวศ

1.2 ขายเป็น การที่จะพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์จำเป็นต้องมีความสามารถในการวางกลยุทธ์ทางการตลาด (Marketing Strategy) อย่างเป็นระบบและเข้าสู่ตลาดเฉพาะเนื่องจากกระบวนการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์นั้นไม่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืช ไม่ใช้ปุ๋ยเคมี ไม่ตัดต่อพันธุกรรม (GMOs) ตลอดจนการหลีกเลี่ยงการใช้ยาปฏิชีวนะและฮอร์โมนเร่งการเจริญเติบโตในสัตว์ ดังนั้นความเข้าใจในการสื่อสารคุณค่าของสินค้าเกษตรอินทรีย์ต่อผู้บริโภคจึงเป็นหัวใจสำคัญในการเข้าถึงตลาดและสร้างความเชื่อมั่น ในการวิจัยครั้งนี้ได้เชิญบริษัทศาลานา จำกัด (วิสาหกิจเพื่อสังคม) ซึ่งเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมที่มีความเชี่ยวชาญด้านการตลาดและการสื่อสารเชิงสร้างสรรค์เข้ามามีบทบาทในการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกร โดยเฉพาะในด้านการสื่อสารการตลาดผ่านสื่อดิจิทัล เช่น การขายสินค้าเกษตรอินทรีย์ผ่านช่องทางออนไลน์ การจัดทำคลิปวิดีโอสั้นเผยแพร่ผ่านแพลตฟอร์มยูทูบ การจัดทำเพจเฟซบุ๊ก (Facebook Page) เพื่อใช้เป็นสื่อประชาสัมพันธ์และการโฆษณาแบบเจาะจงกลุ่มเป้าหมาย (Targeted Advertising) เพื่อให้สามารถเข้าถึงผู้บริโภคที่ใส่ใจสุขภาพและมีความต้องการบริโภคผักอินทรีย์ นอกจากนี้คณะผู้วิจัยยังได้ประสานความร่วมมือกับห้างสรรพสินค้าในพื้นที่ โรงแรม และร้านอาหารในจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อเปิดช่องทางการตลาดที่หลากหลายให้แก่เกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย อันเป็นการเสริมสร้างความมั่นใจว่า หากมีผลผลิต

จำนวนมากจะสามารถจัดจำหน่ายได้อย่างต่อเนื่องและครอบคลุมกลุ่มผู้บริโภคที่หลากหลายซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการยกระดับเกษตรกรสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์

1.3 เน้นคุณภาพ เกษตรกรจำเป็นต้องให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการควบคุมคุณภาพของสินค้าเกษตรตลอดกระบวนการผลิต เพื่อให้สามารถสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ผู้บริโภคและเพิ่มโอกาสในการเข้าถึงตลาดที่มีศักยภาพ โดยเฉพาะตลาดระดับสูงขึ้นไปให้ความสำคัญกับคุณภาพ (Nandwani & Nwosisi, 2016) ความปลอดภัยและความยั่งยืน หนึ่งในองค์ประกอบสำคัญคือ การได้รับใบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) จากกรมวิชาการเกษตรซึ่งเป็นเครื่องยืนยันถึงกระบวนการผลิตที่ปราศจากการใช้สารเคมี สอดคล้องกับหลักเกณฑ์ด้านความปลอดภัยต่อผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม คณะผู้วิจัยได้ชี้แจงอย่างชัดเจนต่อผู้เข้าร่วมโครงการฯ ตั้งแต่ระยะเริ่มต้นเพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในทิศทางเดียวกันว่า “เกษตรกรทุกคนจะต้องดำเนินการผลิตตามแนวทางเกษตรอินทรีย์อย่างเคร่งครัด” หากผู้เข้าร่วมรายใดไม่ปฏิบัติตามข้อตกลงที่ได้ร่วมกันกำหนดไว้จะพิจารณาให้ออกจากโครงการและจะไม่ได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตจากโครงการใด ๆ อีกต่อไป ข้อตกลงร่วมดังกล่าวมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความชัดเจน และเสริมสร้างความพร้อมให้แก่เกษตรกรในการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์อย่างจริงจังทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจ และความมุ่งมั่นต่อเป้าหมายการทำเกษตรอินทรีย์

2. อุดมการณ์ 4 คือ ความมุ่งหมายหรือหลักการอันเป็นรากฐานทางความคิดและความเชื่อที่บุคคลหรือกลุ่มยึดถือเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตหรือกระทำการต่าง ๆ อุดมการณ์จึงมิใช่เพียงเพ้อฝัน หากแต่เป็นกรอบความคิดที่มีพลังขับเคลื่อนพฤติกรรมและท่าทีของบุคคลไปสู่การลงมือปฏิบัติอย่างมีจุดยืนในการพัฒนาเกษตรกรให้เป็น “ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์” อุดมการณ์ 4 ข้อ ได้แก่ 1) ความสมดุลด้านสุขภาพของผู้ผลิตและผู้บริโภค 2) ความสมดุลของระบบนิเวศ 3) การผลิตอาหารที่สะอาด ปลอดภัย และ 4) การร่วมมือกับภาคีเครือข่าย ทั้งหมดถือเป็นรากฐานทางความคิดที่หล่อหลอมจุดยืนและมุมมองของเกษตรกรต่อบทบาทของตนในฐานะผู้ผลิตอาหารที่มีคุณค่าต่อสังคม มีรายละเอียดดังนี้

2.1 มุ่งเน้นความสมดุลด้านสุขภาพทั้งสุขภาพของผู้ผลิต (เกษตรกร) และผู้บริโภค คณะผู้วิจัยได้มุ่งเน้นให้เกษตรกรตระหนักถึงความสำคัญของการผลิตอาหารที่สะอาดและปลอดภัย โดยชี้ให้เห็นถึงคุณค่าทางสุขภาพของผู้บริโภคควบคู่ไปกับการผลิตที่ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ทั้งในด้านการอนุรักษ์ดิน แหล่งน้ำ อากาศ และความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของระบบเกษตรอินทรีย์ที่ยั่งยืน เพื่อเสริมสร้างแรงบันดาลใจและเปิดมุมมองที่เป็นรูปธรรม คณะผู้วิจัยได้เชิญเกษตรกรต้นแบบคือ คุณสาริสา นามสิน (ก๊ีบ) เจ้าของ A Little Farmer Organic Farm จังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นเกษตรกรรุ่นใหม่ที่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรอินทรีย์ เข้ามาแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับเกษตรกรในพื้นที่เพื่อให้เห็นวิธีการวางแผนจัดการฟาร์มได้อย่างเป็นระบบ มีความสามารถในการเชื่อมโยงตลาดในพื้นที่ภาคกลาง และขยายเครือข่ายเกษตรอินทรีย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ การได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ประสบความสำเร็จทำให้เกษตรกรในพื้นที่สามารถเข้าใจมุมมอง วิธีคิด ตลอดจนแนวทางในการจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์จริงได้อย่างชัดเจน ซึ่งถือเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ส่งผลเชิงบวกต่อการปรับตัวและการพัฒนาตนเองของเกษตรกรอีกด้วย

จากการให้ข้อมูลของผู้เข้าร่วมโครงการฯ ได้กล่าวว่า “โครงการนี้ทำงานจริงจังมา ติดตามช่วยเหลือเกษตรกรในทุกด้านทั้งให้ความรู้ ไม่เข้าใจพาไปดู ทำไม่ได้ พาลงมือทำ เพิ่งเคยเห็นโครงการที่เกาะติดเกษตรกรอย่างจริงจังก็คือโครงการนี้ การที่ได้แลกเปลี่ยนกับผู้รู้ทำให้เห็นความคิด วิธีการแก้ปัญหา และได้เชื่อมต่อการตลาดอินทรีย์อีกด้วย”

ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดและพฤติกรรมของเกษตรกรในการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ มีอาจเกิดขึ้นได้โดยลำพัง หากแต่ต้องอาศัยการมี “เพื่อนคู่คิด” หรือ “มิตรร่วมทาง” ที่พร้อมจะเดินเคียงข้างเกษตรกรตั้งแต่จุดเริ่มต้นของกระบวนการ การมีบุคคลหรือหน่วยงานที่สามารถให้คำปรึกษา แนะนำ และร่วมวิเคราะห์ปัญหาในทุกขั้นตอนของการทำเกษตรอินทรีย์จะช่วยเสริมสร้างความมั่นใจให้แก่เกษตรกรทั้งในด้านความรู้ ความเข้าใจและกำลังใจในการปรับตัวและที่สำคัญยังสามารถช่วยคลี่คลายปัญหาที่เกษตรกรไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง อันเป็นกลไกสำคัญในการเสริมสร้างการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

2.2 ส่งเสริมความสมดุลของระบบนิเวศ การทำเกษตรอินทรีย์ต้องคำนึงถึงความสมดุลของระบบนิเวศในองค์รวม ได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ และอากาศ โดยส่งเสริมให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่าไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อมและเอื้อต่อการฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพ (Etingoff, 2017) คณะผู้วิจัยได้ประสานความร่วมมือกับศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ในการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเรื่อง “การเพาะเลี้ยงแมลงทางหนึบและแตนเบียน” เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการควบคุมศัตรูพืชโดยใช้ศัตรูธรรมชาติ ซึ่งเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับระบบเกษตรอินทรีย์ และไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การใช้แมลงทางหนึบและแตนเบียนในการควบคุมศัตรูพืช นับเป็นการสร้างดุลยภาพในระบบนิเวศการเกษตร ช่วยลดการพึ่งพาสารเคมีและส่งเสริมให้แปลงเกษตรอินทรีย์มีความยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และสุขภาพของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน

จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายได้กล่าวว่า “แม่ได้แมลงทางหนึบที่ไปฝึกอบรมมา แม่ก็ปล่อยลงแปลง ปรากฏว่าไม่มีหนอนที่มากัดกินผักกล้าเลยที่สำคัญแมลงทางหนึบที่ปล่อยลงแปลงเขาไปขยายพันธุ์เองโดยไม่ต้องเลี้ยง ไปหลบซ่อนตามใบไม้ตามต้นไม้ เมื่อมีหนอนก็จะขึ้นมากินหนอนเอง มันสุดยอดมากนี่คือการสร้างความสมดุลจากธรรมชาติ”

ภาพที่ 1 เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ฝึกปฏิบัติการเลี้ยงแมลงหางหนีบ

จากข้อมูลข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าการให้เกษตรกรได้มีความรู้เกี่ยวกับการเพาะเลี้ยงแมลงหางหนีบและแตนเบียนนับเป็นวิธีการส่งเสริมให้เกษตรกรตระหนักถึงคุณค่าของการใช้กลไกธรรมชาติเพื่อจัดการกับปัญหาทางธรรมชาติด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาสารเคมีหรือวิธีการที่ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม วิธีการนี้สอดคล้องกับหลักการของเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นระบบการผลิตที่มีรากฐานมาจากภูมิปัญญาดั้งเดิม ไม่เน้นการปรุงแต่งหรือเร่งรัดผลิตจากธรรมชาติ แต่ยึดหลักความหลากหลายทางชีวภาพและความเกื้อกูลระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ของระบบนิเวศ เช่น ดิน น้ำ พืช สัตว์ และจุลินทรีย์ โดยเกษตรกรสามารถนำสิ่งที่มียุบรวมมาทำให้เกิดประโยชน์ได้เพียงแค่เข้าใจหลักการของเกษตรอินทรีย์อย่างจริงจัง

2.3 สร้างอาหารที่สะอาดและปลอดภัยตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ เพื่อให้เกษตรกรตระหนักถึงความสำคัญของการควบคุมคุณภาพในทุกขั้นตอนของกระบวนการผลิตอาหาร คณะผู้วิจัยได้มุ่งเน้นให้เกษตรกรเห็นคุณค่ากระบวนการผลิตตั้งแต่ต้นน้ำถึงปลายน้ำ เริ่มตั้งแต่การเตรียมแปลง การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การจัดการดิน การเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การขนส่ง ตลอดจนการจัดจำหน่ายถึงมือผู้บริโภค ทั้งนี้สินค้าที่จะส่งให้กับผู้บริโภคที่รับประทานผักอินทรีย์ได้นั้นต้องได้รับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) เท่านั้น เพื่อให้บริโภคเกิดความเชื่อมั่นต่อสินค้า โดยคณะผู้วิจัยได้เชิญผู้จัดการฝ่ายจัดซื้อวัตถุดิบอินทรีย์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือจากห้างสรรพสินค้าโรบินสัน มาถ่ายทอดความรู้แก่เกษตรกรเกี่ยวกับแนวโน้มการบริโภคอาหารเพื่อสุขภาพ เกณฑ์การรับซื้อสินค้าเกษตรอินทรีย์ รวมถึงโครงสร้างราคาตลาดและกระบวนการตรวจสอบคุณภาพที่เข้มงวดในทุกขั้นตอน การที่เกษตรกรได้รับข้อมูลจากภาคธุรกิจค้าปลีกโดยตรงทำให้เกษตรกรเข้าใจความต้องการของตลาดได้อย่างชัดเจนและสามารถปรับกระบวนการผลิตให้สอดคล้องกับมาตรฐานและพฤติกรรมผู้บริโภคได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.4 สร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาทางการเกษตรอย่างบูรณาการและยั่งยืน การส่งเสริมความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายจากหลากหลายภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาควิชาการถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาทางการเกษตร

อย่างเป็นระบบและยั่งยืน ความร่วมมือดังกล่าวไม่เพียงแต่ช่วยสร้างการรับรู้เกี่ยวกับสินค้าเกษตรอินทรีย์มากขึ้น ยังเอื้อให้เกษตรกรสามารถขยายช่องทางการตลาดได้อย่างเป็นรูปธรรม คณะผู้วิจัยได้พาเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย ไปพบหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เช่น สำนักงานพาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์ สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดบุรีรัมย์ โรงพยาบาลสตึก ห้างสรรพสินค้าพิกิจ ซูเปอร์เซ็นต์ ห้างโรบินสัน เป็นต้น เพื่อให้หน่วยงาน ดังกล่าวได้รับรู้รวมถึงการติดต่อให้ไปขายสินค้าในพื้นที่ห้าง หรืองานนิทรรศการ หรือจำหน่ายสินค้าอินทรีย์ของ จังหวัดบุรีรัมย์ ดังนั้นการมีภาคีเครือข่ายที่เข้มแข็งทำให้เกษตรกรมีโอกาสเข้าถึงแหล่งข้อมูล ทรัพยากรและโอกาส ทางธุรกิจที่หลากหลายมากยิ่งขึ้นนำไปสู่การเพิ่มมูลค่าสินค้าเกษตร การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับ ครัวเรือนและการวางรากฐานสู่เศรษฐกิจฐานรากที่ยั่งยืนในอนาคต

3. วิธีการ 6 คณะผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการดำเนินงานเป็นขั้นตอนกระบวนการพัฒนาเกษตรกร ตาม “หลักบันได 3 ขั้น พัฒนาคน 3 ปี” โดยมีเป้าหมายหลักในการเสริมสร้างศักยภาพเกษตรกรให้สามารถ เปลี่ยนผ่านสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ที่มีความมั่นคง ยั่งยืนและเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ทั้งนี้ แผนดำเนินงานในแต่ละปีมีจุดเน้นที่แตกต่างกัน ดังนี้

ปีที่ 1 วางรากฐานด้วยการเรียนรู้แบบครบวงจรเป็นระยะของการให้ความรู้และพัฒนา ศักยภาพเกษตรกร โดยจัดกิจกรรมอบรมและฝึกปฏิบัติอย่างครบวงจรตั้งแต่การเตรียมดิน การผลิตปุ๋ยหมัก และน้ำหมักชีวภาพ การผลิตสารชีวภัณฑ์สำหรับควบคุมศัตรูพืช การจัดการแปลงเพาะปลูกและการเตรียม ความพร้อมเพื่อเข้าสู่กระบวนการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากกรมวิชาการเกษตร

ปีที่ 2 สนับสนุนทรัพยากรเพื่อยกระดับคุณภาพแปลงเกษตรอินทรีย์มุ่งเน้นการสนับสนุน ด้านวัสดุอุปกรณ์และงบประมาณแก่เกษตรกรที่ผ่านการตรวจรับรองมาตรฐานแล้วในรายบุคคล โดยทุนสนับสนุน นี้ใช้สำหรับการปรับปรุงแปลงเกษตร เช่น การสร้างโรงเรือน ระบบน้ำและการจัดการแปลงให้มีประสิทธิภาพ สูงขึ้น เพื่อให้สามารถผลิตได้อย่างต่อเนื่องและมีคุณภาพตามมาตรฐาน

ปีที่ 3 ผลักดันสู่การเป็นผู้ประกอบการและแหล่งเรียนรู้ในชุมชนในระยะสุดท้ายของแผนงาน เน้นการส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถยกระดับบทบาทตนเองจากผู้ผลิตไปสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตร อินทรีย์อย่างเต็มรูปแบบ โดยสนับสนุนด้านการตลาด การจัดการธุรกิจเกษตร การเชื่อมโยงเครือข่ายผู้บริโภค และการสร้างมูลค่าเพิ่มให้ผลิตภัณฑ์เกษตรอินทรีย์ ทั้งนี้เกษตรกรต้นแบบในโครงการยังได้รับการส่งเสริมให้ เป็น “แหล่งเรียนรู้” สำหรับถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่บุคคลหรือชุมชนที่สนใจ

หลักบันได 3 ขั้น พัฒนาคน 3 ปีเป็นกรอบคิดที่มุ่งสร้างการเปลี่ยนแปลงพัฒนาเกษตรกรอย่างเป็น ระบบโดยเริ่มต้นจากการคัดเลือกผู้เข้าร่วมโครงการฯ ผ่านกระบวนการที่เรียกว่า “ตะแกรงร่อน” อันเป็น การคัดกรองเชิงคุณภาพที่ไม่ได้พิจารณาเพียงเอกสาร คำสัมภาษณ์ หรือพฤติกรรมภายนอกของเกษตรกร เท่านั้น หากแต่เน้นการมองลึกถึง “หัวใจ” ของเกษตรกร ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า “ใจ” คือปัจจัยสำคัญสูงสุดของ การทำเกษตรอินทรีย์ ดังคำพุทธพจน์ที่ว่า “มโนปุพพังคมา อัมมา มโนเสฏฐา มโนเมยา” ซึ่งแปลว่า “ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ” เป็นหลักธรรมที่สะท้อนว่าการพัฒนาอย่างแท้จริงเริ่มต้นจากภายใน

คณะผู้วิจัยจึงให้ความสำคัญกับการคัดเลือกเกษตรกรที่มีจิตใจมุ่งมั่นจริงจังพร้อมเรียนรู้และเปิดใจรับการเปลี่ยนแปลงซึ่งกระบวนการพัฒนาเกษตรกรในโครงการฯ ได้รับการออกแบบเป็น 6 วิธีการ ดังนี้

วิธีการแรก ให้ความรู้เกษตรกรอินทรีย์ การให้ความรู้เกี่ยวกับเกษตรกรอินทรีย์แก่เกษตรกรไม่ได้เป็นเพียงการสอดแทรกเทคนิคการทำเกษตรเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกร เกษตรอินทรีย์ให้ความสำคัญกับความสมดุลทางนิเวศ การผลิตที่ปราศจากสารเคมีและความรับผิดชอบต่อสังคม และสิ่งแวดล้อมจำเป็นต้องมีองค์ความรู้ วิธีการทำเข้าใจอย่างละเอียด รวมทั้งแนวปฏิบัติที่ชัดเจน ทั้งนี้ มีการกำหนดเงื่อนไขว่า “เกษตรกรจะต้องผ่านการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) จากกรมวิชาการเกษตรจึงจะมีสิทธิยื่นขอรับทุนสนับสนุนการปรับปรุงแปลงเกษตรภายใต้โครงการฯ ซึ่งมีวงเงินสนับสนุนรายละระหว่าง 40,000–50,000 บาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรพัฒนาระบบการผลิตให้สอดคล้องกับมาตรฐานที่ยอมรับในระดับประเทศและเพื่อสร้างแรงจูงใจให้เกิดความมุ่งมั่นในการพัฒนาตนเองเข้าสู่ระบบเกษตรอินทรีย์อย่างยั่งยืน”

คณะผู้วิจัยได้ประสานความร่วมมือกับศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ซึ่งมีบทบาทในฐานะหน่วยงานผู้ตรวจและรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) ให้เข้ามาให้ความรู้และสร้างความเข้าใจแก่เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการ เพื่อส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถนำองค์ความรู้ไปปรับปรุงและพัฒนาแปลงเกษตรของตนให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์ของมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากกระบวนการตรวจสอบรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์มีข้อกำหนดที่เข้มงวดและต้องผ่านการตรวจสอบในทุกขั้นตอนอย่างเป็นระบบ

จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายได้กล่าวว่า “ก่อนเข้าร่วมโครงการเข้าใจว่าเพียงว่าเกษตรอินทรีย์คือไม่ใช้สารเคมี ไม่ใช้ปุ๋ยเคมีเท่านั้น แต่ไม่เคยรู้มาก่อนว่ามีขั้นตอนการตรวจมาตรฐานมากมาย เช่น การไม่ใช้สารปนเปื้อนทุกชนิด การบันทึกข้อมูลอย่างละเอียดภายในแปลง การทำแนวกันชนที่สูง การเก็บเกี่ยวที่สะอาด ที่สำคัญคือไม่ให้ปลูกมะระกอด้วย เนื่องจากเป็นพืชที่มีการติดต่อพันธุกรรม โครงการนี้ทำให้ผู้เข้าร่วมได้เข้าใจหลักเกณฑ์การตรวจมาตรฐานเกษตรอินทรีย์อย่างชัดเจนมาก”

จากข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าการให้ความรู้ที่ถูกต้องและชัดเจนนับเป็นปัจจัยสำคัญต่อการตัดสินใจของเกษตรกรในการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อองค์ความรู้นั้นมาจากหน่วยงานหรือผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่มีความน่าเชื่อถือและเข้าใจ ซึ่งช่วยให้เกษตรกรสามารถเรียนรู้ เข้าใจ และนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสมการมีส่วนร่วมของหน่วยงานที่มีความเชี่ยวชาญในการถ่ายทอดความรู้จึงถือเป็นกลไกสำคัญที่ส่งเสริมให้เกษตรกรพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง และสามารถปรับเปลี่ยนแนวทางการผลิตไปสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ได้อย่างยั่งยืน

วิธีการที่สอง วางแผนเพาะปลูกและการจัดการศัตรูพืชชีวภาพ การวางแผนเพาะปลูกเป็นปัจจัยสำคัญในการจัดการแปลงเกษตรอินทรีย์ให้มีประสิทธิภาพ โดยเกษตรกรต้องเรียนรู้การกำหนดฤดูกาลปลูกที่เหมาะสม การหมุนเวียนพืช การคัดเลือกพันธุ์พืชที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ตลอดจนการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและยั่งยืนเพื่อให้เกิดผลผลิตที่มีคุณภาพและสอดคล้องกับความต้องการของตลาดภายใต้การดำเนินโครงการฯ คณะผู้วิจัยได้ประสานความร่วมมือและทำความเข้าใจกับภาคีเครือข่าย โดยเฉพาะ

ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรเข้ามาให้ความรู้กับเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งฝึกอบรมการจัดการศัตรูและโรคแมลงด้วยสารชีวภัณฑ์เป็นอีกองค์ประกอบที่มีความสำคัญโดยเน้นการใช้ศัตรูธรรมชาติ เช่น แมลงหางหนีบ แตนเบียน หรือเชื้อจุลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์ในการควบคุมศัตรูพืชอย่างสมดุล เช่น เห็ดเรืองแสงสิรินธรที่มีผลต่อการตายของตัวอ่อนระยะที่ 2 (J2) ของไส้เดือนฝอยรากปมซึ่งเป็นระยะสำคัญที่ทำให้พืชเป็นโรครากปมคือ สารออริซิน เอ (aurisin A) ซึ่งสารนี้มีผลต่อระบบประสาทของไส้เดือนฝอยทำให้ไส้เดือนฝอยไม่สามารถเคลื่อนที่และตายในที่สุด (กลุ่มวิชาการ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 4 กรมวิชาการเกษตร, 2563) เป็นการใช้อองค์ความรู้จากธรรมชาติที่ผ่านการวิจัยและทดลองทางวิชาการให้เกษตรกรนำมาประยุกต์ใช้ในแปลงอินทรีย์แทนการใช้สารเคมี ทั้งนี้เพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม รักษาความหลากหลายทางชีวภาพและสร้างระบบนิเวศทางการเกษตรที่ยั่งยืน

วิธีการที่สาม ส่งเสริมการได้รับรองมาตรฐาน การผลักดันให้เกษตรกรสามารถเข้าสู่กระบวนการตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ได้นั้นถือเป็นการดำเนินงานที่มีความท้าทายอย่างยิ่ง เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีพื้นฐานความรู้และพฤติกรรมการผลิตที่คุ้นเคยกับการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกมาอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงวิธีคิดและการปฏิบัติจึงต้องอาศัยกลยุทธ์ที่รอบคอบและสอดคล้องกับเกษตรกรแต่ละบุคคล โดยคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการตามกลยุทธ์สำคัญ 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ลงพื้นที่ตรวจสอบร่วมกับเกษตรกร เพื่อทำความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับข้อกำหนด แนวทางและหลักเกณฑ์ของระบบการผลิตที่สามารถนำไปสู่การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์

ขั้นตอนที่ 2 เชิญผู้ตรวจมาตรฐานมาให้ความรู้โดยตรงแก่เกษตรกร เปิดโอกาสให้เกษตรกรได้ซักถาม ทำความเข้าใจอย่างละเอียดภายใต้เงื่อนไข กระบวนการและแนวปฏิบัติที่จำเป็นต้องดำเนินการก่อนเข้าสู่ระบบการรับรอง

ขั้นตอนที่ 3 เข้าพบผู้ตรวจเพื่อรับทราบข้อมูลรายบุคคลของเกษตรกร เพื่อนำข้อมูลไปวิเคราะห์และร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหาเฉพาะรายอย่างเหมาะสม เพื่อให้เกษตรกรแต่ละรายสามารถปรับตัวเข้าสู่มาตรฐานได้ตามศักยภาพและเงื่อนไขของตน

ขั้นตอนที่ 4 ติดตามพื้นที่อย่างต่อเนื่องและใกล้ชิด โดยคณะผู้วิจัยลงพื้นที่เพื่อติดตามให้คำปรึกษาและให้กำลังใจเกษตรกรในทุกระยะของกระบวนการ พร้อมทั้งประสานงานและสร้างความเข้าใจร่วมกับผู้ตรวจมาตรฐานจากศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตร เพื่อให้เกิดความสอดคล้องประสานกันอย่างมีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนที่ 5 ให้รางวัลกับเกษตรกร เมื่อเกษตรกรสามารถดำเนินการปรับปรุงและแก้ไขกระบวนการผลิตจนผ่านการตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรได้สำเร็จ คณะผู้วิจัยและภาคีเครือข่ายได้จัดให้มี “ระบบการให้รางวัลเชิงสร้างสรรค์” โดยเกษตรกรแต่ละรายจะได้เซ็นสัญญาสนับสนุนการปรับปรุงแปลงเกษตรอินทรีย์จากมูลนิธิสุทธิตัน อยู่วิทยา รายละเอียด 40,000-50,000 บาท ทุนดังกล่าวมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็น เช่น การสร้างโรงเรือน การจัดระบบน้ำและการปรับสภาพแปลงปลูกให้มีความพร้อมต่อการผลิตในระบบเกษตรอินทรีย์ โดยมีการแบ่งจ่าย

งบประมาณออกเป็น 2 งวด ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับการดำเนินงานและการติดตามผลอย่างต่อเนื่อง คณะผู้วิจัยและเจ้าหน้าที่จากมูลนิธิสุทธิตร์ตัน อยู่วิทยาได้ลงพื้นที่เพื่อติดตามการดำเนินงานของเกษตรกรอย่างใกล้ชิด เพื่อประเมินความก้าวหน้า การใช้จ่ายงบประมาณและผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการสนับสนุน ทั้งนี้เพื่อย้ำหลักการ “การสนับสนุนบนพื้นฐานของความรับผิดชอบร่วม” ระหว่างผู้ให้ทุนและผู้รับทุน ขณะเดียวกัน มูลนิธิสุทธิตร์ตัน อยู่วิทยา ยังได้ดำเนินการสนับสนุนแผงโซลาร์เซลล์ให้แก่เกษตรกรรายละ 8-10 แผง เพื่อใช้เป็นแหล่งพลังงานทางเลือกในการเพาะปลูก การสนับสนุนดังกล่าวมีเป้าหมายสำคัญในการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายด้านพลังงานที่เป็นภาระของเกษตรกรโดยเฉพาะค่าไฟฟ้าจากการใช้เครื่องสูบน้ำหรือระบบรดน้ำภายในโรงเรือน ทั้งนี้ยังช่วยให้การผลิตเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมตามหลักการของเกษตรอินทรีย์ที่ยั่งยืน (Sustainable Organic Agriculture) การติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์จึงไม่เพียงตอบโจทย์ด้านพลังงานทางเทคนิคเท่านั้นแต่ยังเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถจัดการทรัพยากรของตนเอง มีต้นทุนการผลิตที่ลดลงและสามารถขยายขีดความสามารถในการพัฒนาแปลงเกษตรของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพในระยะยาว

กลยุทธ์ที่ได้กล่าวมาข้างต้นเป็นกระบวนการที่คณะผู้วิจัยออกแบบมาเพื่อให้เกษตรกรรู้สึกว่าได้เดินลำพัง แต่มีผู้ที่พร้อมจะอยู่เคียงข้าง คอยให้กำลังใจและผลักดันอย่างต่อเนื่อง ตลอดเส้นทางของการเปลี่ยนผ่านสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ความใกล้ชิดและความร่วมมือที่เกิดขึ้นมีส่วนทำให้ลดความกลัวหรือความไม่มั่นใจของเกษตรกรต่อการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากเคมีสู่อินทรีย์ได้อย่างเป็นรูปธรรม วิธีการดังกล่าวไม่เพียงแต่สร้างแรงจูงใจจากภายนอก แต่ยังปลูกพลังภายในของเกษตรกรให้ลุกขึ้นมาขับเคลื่อนตนเองในฐานะ “ผู้ผลิตอาหารที่มีคุณค่า” และเป็นกำลังสำคัญการวางรากฐานความมั่นคงทางอาหารในอนาคต

วิธีการที่สี่ เชื่อมโยงสู่ตลาดเฉพาะ สร้างระบบตลาดอินทรีย์ที่มั่นคง สำหรับวิธีการพัฒนาเกษตรกรให้เข้าถึงตลาดเฉพาะนั้น คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเชิงรุกโดยเชิญผู้ประกอบการในจังหวัดบุรีรัมย์ที่มีศักยภาพด้านการบริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์เข้ามามีบทบาทในกระบวนการพัฒนา เช่น ประธานชมรมโรงแรมและร้านอาหาร ห้างสรรพสินค้า ผู้แทนชมรมผู้ดูแลสุขภาพ และหอการค้าจังหวัด เพื่อร่วมพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ เวทีดังกล่าวเปิดโอกาสให้เกิดการเจรจาและรับฟังความต้องการจากทั้งสองฝ่าย ส่งเสริมให้ผู้ประกอบการสามารถเข้าใจการผลิตของเกษตรกร ขณะเดียวกัน ทำให้เกษตรกรเกิดความเชื่อมั่นว่า ผลผลิตของตนมีตลาดรองรับอย่างชัดเจน ลดความกังวลเกี่ยวกับการขายสินค้าและสามารถวางแผนการผลิตได้อย่างมั่นใจ ความร่วมมือนี้ถือเป็นการวางรากฐานของระบบตลาดแบบมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น ซึ่งไม่เพียงแต่สร้างมูลค่าให้กับผลผลิตอินทรีย์ แต่ยังส่งเสริมความยั่งยืนของห่วงโซ่คุณค่า (Value Chain) ตั้งแต่ผู้ผลิตถึงผู้บริโภคอย่างเป็นระบบ

วิธีการที่ห้า พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้เป็นอีกหนึ่งวิธีการที่สำคัญในการยกระดับศักยภาพของเกษตรกรคือ การส่งเสริมให้เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายที่ประสบความสำเร็จในการทำเกษตรอินทรีย์ได้พัฒนาไปสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ในชุมชน โดยมีบทบาทเป็นวิทยากร ครูภาคสนาม หรือผู้นำทางความรู้ในการถ่ายทอดประสบการณ์ตรงให้แก่เกษตรกร นักศึกษา บุคคลทั่วไปตลอดจนชุมชนที่มีความสนใจ การส่งเสริม

บทบาทดังกล่าวไม่เพียงสร้างโอกาสให้เกษตรกรได้ถ่ายทอดองค์ความรู้และการปฏิบัติที่เหมาะสมยังเสริมสร้างความภาคภูมิใจในอาชีพ สร้างแรงบันดาลใจให้กับผู้เรียนรู้รุ่นใหม่และขยายเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ในระดับฐานรากได้อย่างยั่งยืน การพัฒนาเกษตรกรให้เป็น “แหล่งเรียนรู้มีชีวิต” จึงถือเป็นการต่อยอดองค์ความรู้สู่การเปลี่ยนแปลงอย่างมีระบบทั้งในระดับชุมชนและระดับนโยบายด้านการเกษตรอีกด้วย โดยคณะผู้วิจัยได้เชิญผู้ที่มีประสบการณ์มาให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดเตรียมข้อมูล การรวบรวมข้อมูล การนำเสนอและถ่ายทอดให้กับบุคคลที่สนใจ เพื่อให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ทุกคนได้มีความพร้อมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้เกษตรกรอินทรีย์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ได้กล่าวว่า “หลังจากได้เข้าร่วมโครงการนี้รู้สึกมีความมั่นใจมากขึ้น แม้ที่ผ่านมาก็พอมีความรู้บ้าง แต่พอได้เข้าร่วมโครงการถือว่ามีความรู้มากขึ้น และเข้าใจว่าตนเองจะได้ไปถ่ายทอดความรู้ให้คนอื่นอย่างไรบ้าง มีลำดับขั้นตอน ผมได้นำความรู้ที่ได้ในโครงการไปอบรมให้กับคนที่สนใจในตำบลของตนเอง”

วิธีการที่หก สร้างงาน สร้างอาชีพเพื่อให้เกษตรกรมีรายได้มั่นคง การพัฒนาเกษตรกรอินทรีย์มิใช่เพียงการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตจากระบบเคมีเป็นระบบธรรมชาติเท่านั้น หากแต่เป็นการสร้างงานและสร้างอาชีพเสริมที่มั่นคงให้แก่เกษตรกรและครอบครัวอย่างเป็นระบบ โดยโครงการฯ มุ่งเน้นการผลักดันให้เกษตรกรมีรายได้เฉพาะจากผลผลิตอินทรีย์และสามารถเข้าถึงตลาดที่หลากหลายทั้งตลาดเฉพาะกลุ่ม (Niche Market) และตลาดสุขภาพที่มีศักยภาพสูง คณะผู้วิจัยให้ความสำคัญอย่างยิ่งกับการส่งเสริมให้เกษตรกรได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) จากกรมวิชาการเกษตรซึ่งถือเป็น “ใบเบิกทาง” สำคัญในการเข้าถึงตลาดคุณภาพและเป็นเครื่องยืนยันความปลอดภัยของผลผลิตต่อผู้บริโภคโดยตรง นอกจากนี้ผลผลิตอินทรีย์ที่ได้รับการรับรองมาตรฐานยังสามารถจำหน่ายได้ในราคาที่สูงกว่าผลผลิตจากระบบเกษตรเคมีซึ่งช่วยยกระดับรายได้ของเกษตรกรและเป็นหลักประกันทางเศรษฐกิจในระยะยาวจะนำไปสู่ความมั่นคงทั้งในด้านอาชีพ คุณภาพชีวิตและการพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต

จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ ได้กล่าวว่า “สิ่งที่หลายโครงการของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกแบบอินทรีย์มักไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากพอส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกได้แล้วมีปัญหาการเข้าถึงช่องทางตลาดเฉพาะ อีกอย่างเวลาไปขายบอกตนเองว่าทำแบบอินทรีย์ แต่เมื่อผู้บริโภคถามว่าใบรับรองมาตรฐานอินทรีย์กลับไม่มีให้สุดท้ายผู้บริโภคก็ไม่เชื่อมั่น เขาก็ไม่ซื้ออีก แต่โครงการนี้ตรงกันข้าม พัฒนาความรู้เกษตรอินทรีย์ ส่งเสริมให้ได้มาตรฐาน ตัดขาดหรือเจอปัญหาหาทางแก้ไข จนทุกคนที่เข้าร่วมได้รับมาตรฐานเกษตรอินทรีย์มีลูกค้าประจำ จนผลิตไม่เพียงกับความต้องการของลูกค้า”

ดังนั้นวิธีการ 6 เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าคณะผู้วิจัยไม่ได้ปฏิบัติหน้าที่เพียงในฐานะนักวิจัยเท่านั้นแต่ทำหน้าที่เป็น “เพื่อนคู่คิด มิตรร่วมทาง และไม่ค้ำยั้นให้เกษตรกร” อยู่เคียงข้างในวันที่เหนื่อยล้า วันที่สิ้นหวังหรือวันที่ถูกตั้งคำถามจากผู้ไม่เห็นด้วย โดยไม่ปล่อยมือจากเกษตรกรจนในที่สุดเกษตรกรสามารถ “ยืนหยัดและเดินต่อด้วยตนเองอย่างภาคภูมิใจ” ภายใต้เส้นทางแห่งการเปลี่ยนผ่านสู่ความยั่งยืน

4. ผลลัพธ์ 8 ภายใต้การทำความร่วมมือกับภาคีสาธารณะในการพัฒนาเกษตรกรผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ในระยะเวลา 3 ปี ถือได้ว่าเห็นวิธีการและขั้นตอนสำหรับการพัฒนาเกษตรกรให้ประสบความสำเร็จ โดยคณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้จากผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น เรียกว่า “ผลลัพธ์ 8” ซึ่งมีความหมายในทางความเชื่อและทางศาสนา เลข 8 ตามคติความเชื่อไทยถือเป็นเลขมงคล สื่อถึงความสำเร็จ ความมั่นคงและความต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุดสะท้อนการพัฒนาต้องมีความต่อเนื่องเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ในขณะเดียวกัน เลข 8 ยังมีความหมายในตามหลักพระพุทธศาสนาตรงกับ “อริยมรรค 8 หรือ มรรค 8” หรือหนทางสายกลางที่นำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ แนวคิดนี้ถูกนำมาเปรียบเทียบกับการพัฒนาเกษตรกรให้ “หลุดพ้น” จากระบบเกษตรเคมี ซึ่งเป็นส่งผลกระทบต่อสุขภาพของตนเองและสิ่งแวดล้อมก้าวเข้าสู่การทำเกษตรอินทรีย์ที่เกื้อกูลต่อระบบนิเวศ การเลือกใช้เลข 8 จึงเป็นทั้งสัญลักษณ์ของความสำเร็จและของการพัฒนาเกษตรกรผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ จากผลดำเนินงานวิจัยจึงได้สังเคราะห์องค์ความรู้เรียกว่า “ผลลัพธ์ 8” ดังนี้

4.1 เกษตรกรเข้าใจหลักการของเกษตรอินทรีย์อย่างชัดเจน หลังจากที่ได้เกษตรกรได้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งในรูปแบบการอบรมภาคทฤษฎีและการลงมือปฏิบัติจริงภายในแปลงเกษตรของตน ประกอบกับการได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) จากกรมวิชาการเกษตรส่งผลให้เกษตรกรทุกคนที่เข้าร่วมโครงการฯ มีความเข้าใจในหลักการ แนวคิดและกระบวนการผลิตตามระบบเกษตรอินทรีย์ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้เกษตรกรยังสามารถจำแนกความแตกต่างระหว่าง “เกษตรปลอดภัย” (GAP) ซึ่งอนุญาตให้ใช้สารเคมีบางประเภทภายใต้การควบคุมกับ “เกษตรอินทรีย์ (Organic)” ซึ่งมุ่งเน้นการหลีกเลี่ยงการใช้สารเคมีทุกชนิดและยึดหลักการผลิตที่เกื้อกูลต่อสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศและสุขภาพของผู้บริโภคได้อย่างชัดเจน ความเข้าใจในเชิงเปรียบเทียบนี้ถือเป็นรากฐานสำคัญที่จะทำให้เกษตรกรสามารถเลือกแนวทางการผลิตที่เหมาะสมกับตนเอง ตลอดจนสามารถสื่อสารคุณค่าของผลผลิตอินทรีย์ให้แก่ผู้บริโภคได้อย่างมั่นใจและมีประสิทธิภาพ

จากการให้ข้อมูลของเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ ได้กล่าวว่า “แต่ก่อนไม่สามารถจำแนกได้ว่า ผักปลอดภัย หรือ GAP กับ ผักอินทรีย์ เข้าใจว่าเป็นเดียวกันจนกระทั่งได้เข้าร่วมโครงการฯ จึงทำให้เข้าใจอย่างชัดเจนว่าทั้งสองมีความแตกต่างกันอย่างมาก โดยเฉพาะอินทรีย์ถือเป็นมาตรฐานสูงสุดของประเทศ” ความแตกต่างระหว่างเกษตรอินทรีย์ กับ เกษตรปลอดภัย (GAP) มีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างเกษตรอินทรีย์กับเกษตรปลอดภัย

ประเด็นเปรียบเทียบ	เกษตรอินทรีย์ (Organic)	เกษตรปลอดภัย (GAP)
การใช้สารเคมี	ไม่ใช้เลย ห้ามใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงทุกชนิด	ยังใช้สารเคมีอยู่ แต่ต้องใช้อย่างถูกต้องวิธีและไม่เกินปริมาณที่กำหนด
ดูแลดิน น้ำ สิ่งแวดล้อม	ให้ความสำคัญกับดิน น้ำ สิ่งแวดล้อมครบถ้วนทุกอย่าง ปลูกแบบรักษาระบบนิเวศ	ดูแลบางส่วนเนื่องจากมีการใช้สารเคมีอยู่ เน้นแค่ให้ปลอดภัยจากสารตกค้าง

ประเด็นเปรียบเทียบ	เกษตรอินทรีย์ (Organic)	เกษตรปลอดภัย (GAP)
ปลอดภัยกับผู้กิน	ปลอดภัยสูงสุด ไม่มีสารตกค้าง	ปลอดภัยระดับหนึ่ง ถ้าใช้สารเคมี ถูกวิธีตามมาตรฐาน
มีหน่วยงานรับรอง	Organic Thailand โดยกรม วิชาการเกษตรมีการตรวจอย่าง เข้มข้นและรับรองมาตรฐาน	GAP โดยกรมวิชาการเกษตร หรือ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้การ รับรอง
มีผลต่อสุขภาพผู้ปลูก	ปลอดภัย เพราะไม่ใช้สารเคมีทุก ชนิด	ยังมีความเสี่ยง เพราะยังต้องใช้ สารเคมีบางอย่าง

4.2 สามารถจัดการดินและน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายทุกคนสามารถพัฒนาทักษะและองค์ความรู้ในการจัดการทรัพยากรดินและน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยสามารถปรับปรุงคุณภาพดินให้มีธาตุอาหารเพียงพอต่อความต้องการของพืชผ่านการใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสด การปลูกพืชหมุนเวียนและการฟื้นฟูดินอย่างเหมาะสม ขณะเดียวกันเกษตรกรยังสามารถวางแผนและบริหารจัดการน้ำได้อย่างเป็นระบบทั้งในด้านการจัดสรร การเก็บกักและการใช้น้ำอย่างประหยัดและเหมาะสมกับฤดูกาล ทั้งการจัดการดินและน้ำถือเป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเพาะปลูกในระบบเกษตรอินทรีย์ ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจในระบบนิเวศและการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายใต้โครงการฯ ทำให้เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ แนวทางปฏิบัติและปัญหาเฉพาะพื้นที่ซึ่งกันและกันนำไปสู่การปรับใช้ความรู้ให้เข้ากับแปลงเกษตรของตนเอง

จากการให้ข้อมูลของผู้เข้าร่วมโครงการฯ ได้กล่าวว่า “โครงการนี้ทำให้เกษตรกรได้เกิดการเรียนรู้ภายในกลุ่ม ใครรู้มากก็ถ่ายทอดให้กัน พอได้ฟังก็นำไปใช้ ที่สำคัญในโครงการมีการจัดเยี่ยมชมแปลงเกษตรของแต่ละคน ทำให้ได้เห็น ได้สอบถามจนเข้าใจสุดท้ายก็นำไปใช้ในแปลงตนเอง”

4.3. วางแผนการปลูกพืชหมุนเวียนได้อย่างเหมาะสม การวางแผนการปลูกพืชหมุนเวียนอาศัยหลักการเลือกชนิดพืชที่สอดคล้องกับฤดูกาล ลักษณะของดินความต้องการของตลาด และระบบนิเวศภายในแปลง ทั้งนี้การปลูกพืชหมุนเวียนถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในระบบเกษตรอินทรีย์ เนื่องจากสามารถลดการสะสมของศัตรูพืชและโรค เพิ่มความหลากหลายของธาตุอาหารในดิน ลดความเสี่ยงในการผลิตและส่งเสริมความสมดุลของระบบนิเวศทางการเกษตร เกษตรกรกลุ่มเป้าหมายได้นำองค์ความรู้ไปประยุกต์ใช้โดยการปลูกพืชตระกูลถั่วหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าวเพื่อช่วยฟื้นฟูธาตุไนโตรเจนในดินซึ่งเป็นการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดินตามวิถีธรรมชาติ ลดการพึ่งพาปุ๋ยเคมีและเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับหลักการของเกษตรอินทรีย์อย่างแท้จริง

4.4 ควบคุมศัตรูพืชตามธรรมชาติโดยไม่ใช้เคมี จากการที่เกษตรกรได้เข้าร่วมโครงการฯ ทั้งในด้านการเรียนรู้เชิงทฤษฎีและการฝึกปฏิบัติจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผ่านหลักสูตรฝึกอบรมเรื่อง “การจัดการศัตรูพืชและโรคพืชด้วยสารชีวภัณฑ์” ซึ่งจัดโดยศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตร ภายใต้ระยะเวลา

อบรม 2 วัน ประกอบกับการได้รับการติดตามและให้คำแนะนำเชิงลึกในระดับรายบุคคล ส่งผลให้เกษตรกรสามารถนำองค์ความรู้ดังกล่าวไปประยุกต์ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ต่อ ให้แก่บุคคลอื่นในชุมชน เพื่อขยายผลสู่การพัฒนาาร่วมกันอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ เกษตรกรยังมีความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเลือกใช้สารชีวภัณฑ์ โดยตระหนักถึงข้อกำหนดด้านกฎหมายที่กำหนดให้ต้องใช้เฉพาะสารชีวภัณฑ์ที่ผ่านการขึ้นทะเบียนจากกรมวิชาการเกษตรเท่านั้น หากมิได้ขึ้นทะเบียน ย่อมไม่สามารถนำมาใช้ภายในแปลงเกษตรได้ ซึ่งถือเป็นแนวปฏิบัติสำคัญในการรักษามาตรฐานความปลอดภัยของเกษตรกรอินทรีย์

จากการให้ข้อมูลของเจ้าหน้าที่ศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ ได้กล่าวว่า “การลงพื้นที่ตรวจสอบแปลงกลุ่มนี้เท่าที่เคยตรวจมาทั้งหมดมีความชัดเจนมา ไม่ละเมิดกฎกติกา เห็นพัฒนาการเปลี่ยนแปลงชัดเจนตั้งแต่ยังไม่ผ่านมาตรฐาน จนทุกวันนี้ผ่านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ทุกแปลง ในฐานะผู้ตรวจก็คุยกันอย่างไร ถือเป็นรูปแบบที่ชัดเจนมาก ที่ผ่านมามีโครงการอื่นเอาคนที่ผ่านมาแล้วอบรมแต่โครงการนี้แตกต่างมากคือ พัฒนาจากศูนย์ หรือ เริ่มต้นจากเกษตรกรไม่รู้ ไม่เข้าใจ ทำแปลงไม่เป็น จนเกิดเป็นโรงเรียน เข้าใจการทำอินทรีย์ และที่สำคัญตรวจผ่านทุกแปลง นี่ถือเป็นกลไกสำคัญ คือ มีมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ติดตามช่วยเหลือตลอด”

4.5 ได้รับการรับรองมาตรฐานการผลิตเกษตรอินทรีย์ ผลลัพธ์จากการบูรณาการภาคีและการขับเคลื่อนอย่างมีเงื่อนไขในการให้ทุนแก่เกษตรกรถือหนึ่งในกลไกสำคัญที่ส่งเสริมให้เกษตรกรพัฒนาแปลงของตนจนได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากกรมวิชาการเกษตร คือ การที่คณะผู้วิจัยได้กำหนดเงื่อนไขเชิงจูงใจในการสนับสนุนงบประมาณไว้ว่า “เกษตรกรต้องผ่านการตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์เสียก่อน” เงื่อนไขนี้ได้ส่งผลให้เกษตรกรเกิดความมุ่งมั่นอย่างต่อเนื่องในการปรับปรุงแปลงของตนตามหลักเกณฑ์เกษตรอินทรีย์อย่างเคร่งครัดและมีเป้าหมายที่ชัดเจน การดำเนินงานอาศัยการบูรณาการความร่วมมือจากหลายภาคส่วน โดยมีคณะผู้วิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานหลัก ทำหน้าที่กระตุ้น ส่งเสริม และสร้างพื้นที่การเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรในระดับปฏิบัติการ โดยมีมูลนิธิสุทธิตร์น อยู่วิทยา ทำหน้าที่สนับสนุนงบประมาณสำหรับการปรับปรุงแปลงให้แก่เกษตรกรที่สามารถผ่านการรับรองมาตรฐาน ในด้านวิชาการและการประเมินมาตรฐานศูนย์วิจัยและพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ รับผิดชอบในการถ่ายทอดความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ การตรวจแปลงและการรับรองมาตรฐานตามระเบียบของกรมวิชาการเกษตร ขณะที่ในด้านตลาดและการรับซื้อผลผลิต บริษัทศาลาณา จำกัด ในฐานะวิสาหกิจเพื่อสังคมเป็นผู้รับซื้อผลผลิตข้าวอินทรีย์ (เฉพาะข้าวอินทรีย์) จากเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการทั้งหมดเป็นการสร้างความมั่นคงทางการตลาดให้กับผู้ผลิตรายย่อยจากการทำงานอย่างเป็นระบบภายใต้กรอบความร่วมมือดังกล่าวนำไปสู่ความสำเร็จที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ การได้รับรองมาตรฐาน ข้าวอินทรีย์จำนวน 74 ไร่ และผักอินทรีย์จำนวน 14 ไร่ สะท้อนถึงพัฒนาการของเกษตรกรจากผู้ผลิตรายย่อยสู่การเป็น “ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์” ที่มีศักยภาพทางเศรษฐกิจและสามารถยืนหยัดในระบบตลาดได้ด้วยตนเอง จะเห็นได้ว่ามหาวิทยาลัยในฐานะหน่วยงานกลางได้ทำหน้าที่เป็น “เจ้าภาพหลัก” ในการประสานและเชื่อมโยงภาคีเครือข่ายโดยนำภารกิจของแต่ละองค์กรมาบูรณาการร่วมกันอย่างมีระบบทั้งในด้านวิชาการทุนสนับสนุนและตลาดเพื่อ “เสริมจุดแข็ง จัดการจุดอ่อน และเปิดโอกาส”

ให้แก่เกษตรกรในการพัฒนาตนเองอย่างยั่งยืนและสามารถต่อยอดไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนได้ในระยะยาว

4.6 ทำการตลาดอย่างสร้างสรรค์เข้าถึงผู้บริโภคโดยตรง การส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถจัดการตลาดด้วยตนเองถือเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาเกษตรกรโดยเฉพาะเกษตรกรอินทรีย์ที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคที่สะอาดและปลอดภัย ทั้งนี้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการทุกคนได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) จากกรมวิชาการเกษตรซึ่งเป็นเครื่องหมายรับรองคุณภาพผลผลิตทางการเกษตรส่งผลให้ผู้บริโภคเกิดความเชื่อมั่นในการเลือกซื้อผักอินทรีย์อย่างต่อเนื่อง เกษตรกรที่ผ่านการรับรองมาตรฐานสามารถบริหารจัดการตลาดของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพผ่านช่องทางตลาด 4 ระดับ ดังนี้

4.6.1 ตลาดออนไลน์ เกษตรกรได้นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาประยุกต์ใช้ในการจำหน่ายผลผลิต โดยอาศัยช่องทางเฟซบุ๊กส่วนตัว รวมถึงกลุ่มไลน์ที่มีสมาชิกเป็นคนในอำเภอหรือจังหวัดเดียวกัน การสื่อสารผ่านช่องทางดังกล่าวไม่เพียงช่วยสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภคเท่านั้น แต่เปิดโอกาสให้เกิดการสั่งซื้อผักอินทรีย์รวมถึงการขยายฐานลูกค้าที่สนใจผักอินทรีย์อีกด้วย

จากการให้ข้อมูลของลูกค้า ได้กล่าวว่า “คำสั่งซื้อผักอินทรีย์ประจำเพราะที่ผ่านไม่ซื้อผักทั่วไป แต่ก็ไปซื้อจากชาวบ้าน แต่พอเห็นเขาโพสต์ขึ้นเฟซบุ๊กว่าได้รับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากกรมวิชาการเกษตร สั่งประจำเลย มีผลผลิตเท่าไรจะให้ทางเกษตรกรมาส่งให้ถึงบ้าน หรือไม่ก็ไปรับที่แปลงเกษตรกรเอง เราได้เห็นด้วยว่าปลูกอย่างไร”

4.6.2 ตลาดโรงพยาบาลและกลุ่มเฉพาะ ผลผลิตอินทรีย์นำไปจำหน่าย ณ โรงพยาบาลสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายภายใต้การสนับสนุนของโรงพยาบาล โดยมีการติดต่อกับเกษตรกรที่ผ่านมาตรฐานให้เข้าร่วมจำหน่ายให้กับบุคลากรทางสาธารณสุข ได้แก่ แพทย์ พยาบาล เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ซึ่งตระหนักในคุณค่าของอาหารปลอดภัยและมีการสั่งจองล่วงหน้าอย่างสม่ำเสมอ เนื่องจากจำนวนเกษตรกรที่ผ่านมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ในพื้นที่ยังมีไม่มากนักจึงได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก

4.6.3 ตลาดงานแสดงสินค้าจากภาครัฐและเอกชน เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการและผ่านการรับรองมาตรฐานได้รับการเชิญชวนให้นำผลผลิตไปจัดจำหน่ายตามงานแสดงสินค้าในระดับจังหวัด เช่น ห้างสรรพสินค้าทวีกิจ ซูเปอร์เซ็นเตอร์ ตลาดสามเกลอ สำนักงานพาณิชย์จังหวัดบุรีรัมย์ ถนนคนเดินจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น โดยหน่วยงานเจ้าภาพจะจัดสรรพื้นที่จำหน่ายให้โดยไม่คิดค่าใช้จ่าย พร้อมทั้งประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อของหน่วยงาน เพื่อให้ประชาชนทั่วไปได้รับรู้และเข้าถึงสินค้าคุณภาพจากแหล่งผลิตโดยตรง

4.6.5 ตลาดห้างสรรพสินค้าระดับภูมิภาค ในระดับตลาดที่มีศักยภาพสูง เกษตรกรได้มีโอกาสเชื่อมโยงกับห้างสรรพสินค้าโรบินสัน จังหวัดบุรีรัมย์ซึ่งเจ้าหน้าที่จัดหาวัตถุดิบประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้เข้าร่วมรับฟังการนำเสนอของโครงการและเห็นถึงความพร้อมของกลุ่มเกษตรกร

จึงได้ติดต่อประสานให้จัดส่งผลผลิตเข้าสู่ระบบจัดจำหน่ายของห้างโดยตรง อย่างไรก็ตามจากความต้องการของตลาดที่มีปริมาณสั่งซื้อสูง เกษตรกรยังไม่สามารถผลิตได้อย่างเพียงพอต่อความต้องการจึงอยู่ในระหว่างการวางแผนการผลิตให้มีความต่อเนื่องและยั่งยืนยิ่งขึ้นในอนาคต

จากการที่คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายในด้านการตลาดส่งผลให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการสามารถเข้าถึงช่องทางตลาดเฉพาะที่ให้ความสำคัญกับสินค้าเกษตรอินทรีย์และอาหารปลอดภัยได้อย่างมีประสิทธิภาพควบคู่ไปกันนั้นได้มีการจัดกิจกรรมฝึกอบรมทักษะการขายสินค้าออนไลน์ให้แก่เกษตรกร เพื่อให้สามารถบริหารจัดการช่องทางจำหน่ายได้ด้วยตนเองผ่านระบบที่ช่วยให้หลายฝ่ายสามารถติดต่อสื่อสารแบบดิจิทัล (Platform) เช่น เฟซบุ๊ก ไลน์ หรือแอปพลิเคชันการค้าท้องถิ่นซึ่งช่วยให้เกษตรกรมีโอกาสเข้าถึงผู้บริโภคโดยตรงผลลัพธ์ที่สำคัญของกระบวนการดังกล่าวคือ การลดการพึ่งพาพ่อค้าคนกลางซึ่งมีอำนาจต่อรองด้านราคาสูง และลดปัญหาการกดราคาผลผลิตเกษตรอินทรีย์ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญของเกษตรกรรายย่อยในระบบตลาด ทั้งนี้เกษตรกรในโครงการทุกรายสามารถสร้างรายได้ที่เป็นธรรมมากขึ้นและมีความมั่นคงในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมอินทรีย์ในระยะยาว

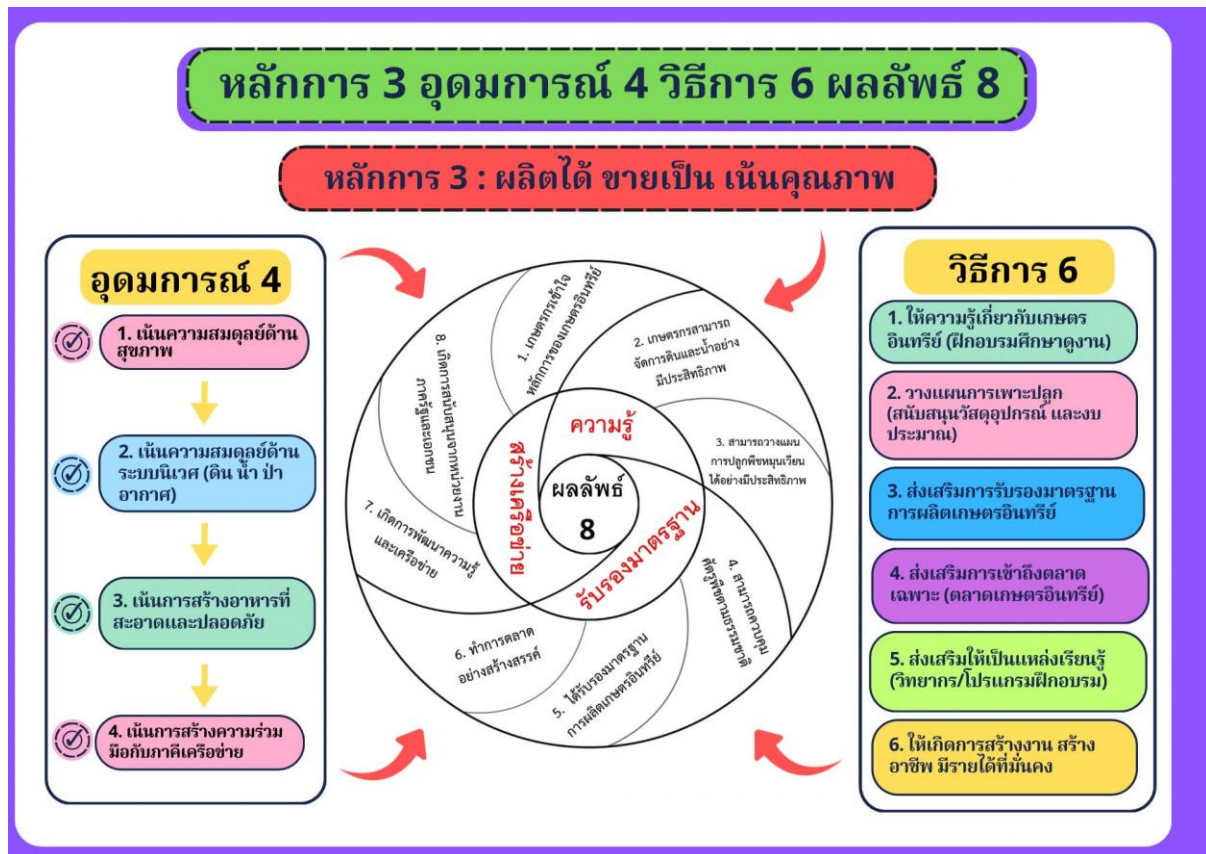
4.7 พัฒนาเครือข่ายและความรู้ร่วมกับเกษตรกรรุ่นใหม่ กระบวนการพัฒนาเกษตรกรภายใต้โครงการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ได้ก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การเกิด “เครือข่ายเกษตรกร” ที่มีบทบาทไม่เพียงแต่ในฐานะผู้ผลิตแต่ยังเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับสังคม โดยเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการทุกคนได้กลายเป็น “ศูนย์เรียนรู้เกษตรอินทรีย์” ประจำตำบลหรือชุมชนของตน เปิดพื้นที่ให้แก่บุคคลทั่วไปที่สนใจศึกษาการทำเกษตรอินทรีย์อย่างจริงจังได้เข้ามาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นอกจากนี้ได้ถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชนทั่วไปแล้ว ศูนย์เรียนรู้ของเกษตรกรยังทำหน้าที่เสมือน พื้นที่ปฏิบัติการทางสังคม (Social Lab) สำหรับนักเรียน นักศึกษาและคณะผู้วิจัยจากหลากหลายสถาบันที่ต้องการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงในพื้นที่ซึ่งเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติ (Experiential Learning) ที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการศึกษาในยุคปัจจุบัน พร้อมกันนี้ เกษตรกรยังได้รับเชิญให้เป็นวิทยากรในการฝึกอบรมแก่หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ส่งเสริมอาชีพให้กับประชาชน โดยเฉพาะในโครงการพัฒนาอาชีพเสริมและการส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากที่เกษตรกรสามารถปรับบทบาทจาก “ผู้เรียนรู้” มาเป็น “ผู้ถ่ายทอดความรู้” สะท้อนให้เห็นถึงพลังของการพัฒนาเกษตรกรแบบมีส่วนร่วมได้สร้างคน สร้างการเปลี่ยนแปลงจากฐานรากอย่างเป็นรูปธรรม

4.8 ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาเกษตรกรอย่างเป็นรูปธรรมภายใต้โครงการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ได้ส่งผลให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเห็นถึงศักยภาพและความตั้งใจของกลุ่มเกษตรกรจึงได้เข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านวัสดุอุปกรณ์ความรู้ทางเทคนิคและพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะการสนับสนุนองค์ประกอบสำคัญ เช่น ความรู้ด้านการบรรจุภัณฑ์และการเพิ่มมูลค่าสินค้า พื้นที่จัดจำหน่ายสินค้าทางการเกษตรในตลาดเฉพาะสถานที่จัดอบรมเพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เกษตรกรในวงกว้าง การสนับสนุนดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเท่านั้นแต่เป็นผลต่อเนื่องจากการที่โครงการได้วางรากฐานพัฒนาเกษตรกรอย่างเป็นระบบตั้งแต่ระยะเริ่มต้น

จนสามารถยกระดับศักยภาพให้เกษตรกรมีความรู้ ความสามารถ และทักษะในการบริหารจัดการแปลงเกษตรอินทรีย์ของตนเอง

จากกระบวนการดำเนินโครงการที่เชื่อมโยงองค์ความรู้ การพัฒนาเชิงระบบ และความร่วมมือจากทุกภาคส่วนอย่างเป็นรูปธรรมจึงสามารถสรุปการพัฒนาเกษตรกรสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ไว้ในรูปแบบของโมเดล 3 4 6 8 ประกอบด้วย 3 หลักการ คือ ผลิตได้ ขายเป็น เน้นคุณภาพ อุดมการณ์ 4 คือ สมดุลสุขภาพ สมดุลระบบนิเวศ สร้างอาหารปลอดภัย และความร่วมมือกับภาคี วิธีการ 6 ตั้งแต่การให้ความรู้ การวางแผนผลิต การรับรองมาตรฐาน การตลาดเฉพาะ ไปจนถึงการพัฒนาศักยภาพและระบบการเรียนรู้ และสร้างงาน สร้างอาชีพ ผลลัพธ์ 8 เช่น เข้าใจหลักการของเกษตรอินทรีย์ จัดการดินและน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ วางแผนปลูกพืชหมุนเวียนได้เหมาะสม ควบคุมศัตรูพืชด้วยวิธีธรรมชาติ ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ ทำการตลาดอย่างสร้างสรรค์ สร้างเครือข่ายเกษตรกรและแลกเปลี่ยนความรู้ และได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน

รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรนี้ไม่ได้เป็นเพียงกรอบแนวคิดเชิงเทคนิคเท่านั้น หากเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่าน (Transition) ที่ลงลึกถึงระดับโครงสร้างและจิตสำนึกของเกษตรกรอย่างแท้จริง การวิจัยครั้งนี้จึงไม่ใช่เพียงการดำเนินงานให้เสร็จสิ้นตามกรอบขั้นตอนวิจัย แต่เป็นการเปลี่ยนวิถีชีวิตของเกษตรกรให้เปลี่ยนวิธีคิด การกระทำ และมองความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและตลาดด้วย เพราะ “เกษตรอินทรีย์” ไม่ใช่เพียง “ทางเลือก” แต่คือ “ทางรอด” ที่ยั่งยืนในเชิงสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม สารสำคัญของงานวิจัยนี้จึงอยู่ที่การ “สร้างคน” ที่มีความรู้ ความเข้าใจและจิตสำนึกในการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต พร้อมทั้ง “จัดวางระบบ” ที่เอื้อต่อการผลิต การตลาดและความร่วมมือและที่สำคัญคือ “สร้างจิตใจที่มั่นคง” ซึ่งเป็นรากฐานของความยั่งยืนอย่างแท้จริงในเกษตรกรในยุคอนาคตนั่นเอง ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์

อภิปรายผล

การทำงานแบบสหภาพ (Collaborative Approach) ถือเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาเกษตรกรให้ประสบความสำเร็จ โดยการนำเกษตรอินทรีย์แม้ว่าที่ผ่านมาจะมีความร่วมมือกันระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ แต่ยังคงขาดความบูรณาการทรัพยากร ได้แก่ “คน ความรู้ งบประมาณและระบบปฏิบัติการ” ให้เกิดประโยชน์สูงสุดการวิจัยครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาเกษตรกรให้เกิดความยั่งยืนจำเป็นต้องมี “เจ้าภาพหลัก” หรือหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการและทำหน้าที่ประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายจากหลากหลายภาคส่วนทั้งในระดับภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม และภาควิชาการเพื่อให้เกิดพลังเสริมระหว่างกันอย่างแท้จริง จากกระบวนการดำเนินงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research) ได้ค้นพบการพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ 5 ประการดังนี้

ประการแรก การมีหน่วยงานเจ้าภาพหลักที่มีบทบาทชัดเจนในการประสานงาน การที่มีคณะผู้วิจัยทำหน้าที่ประสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายหลายฝ่ายเป็นกลไกกลางในการรวบรวมและเชื่อมโยงทรัพยากรที่หลากหลาย ได้แก่ องค์ความรู้ ทักษะ เทคโนโลยี แรงสนับสนุนทางการเงิน ตลอดจนเครือข่ายการตลาด ให้สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีเอกภาพและเป็นระบบความร่วมมือที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นเพียง

การทำงานร่วมแบบต่างฝ่ายต่างทำ (Coordination) แต่คือการบูรณาการ (Integration) (Leinhardt, 1977) ร่วมกันซึ่งแต่ละหน่วยงานมีบทบาทหน้าที่ของตนเกี่ยวกับเสริมศักยภาพทำงานซึ่งกันและกัน เช่น ศูนย์วิจัย และพัฒนาการเกษตรบุรีรัมย์ทำหน้าที่ให้ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์ การจัดการศัตรูพืชและโรคพืช ตลอดจน กระบวนการตรวจประเมินแปลงเพื่อขอรับรองมาตรฐาน บริษัทศาลานา จำกัด ทำหน้าที่เป็นวิสาหกิจเพื่อ สังคมที่รับซื้อผลผลิตข้าวอินทรีย์จากเกษตรกรที่ผ่านการรับรองมาตรฐาน และมูลนิธิสุทธิตร์น อยู่วิทยา สนับสนุนงบประมาณสำหรับการปรับปรุงแปลงเกษตรอินทรีย์และส่งเสริมศักยภาพเกษตรกรในระยะเริ่มต้น ความร่วมมือของทั้งหมด คือ ภาควิชาการ ภาครัฐ ภาคสังคม และภาคธุรกิจทำให้สามารถสร้างวงจร การพัฒนาที่ครบถ้วน ตั้งแต่การผลิตที่มีคุณภาพ การตรวจรับรองมาตรฐาน การสนับสนุนเชิงโครงสร้าง ไปจนถึงการจัดหาตลาดรับซื้ออย่างยั่งยืน

ประการที่สอง การออกแบบกิจกรรมที่มีส่วนร่วมจากทุกภาคตั้งแต่ระดับนโยบายจนถึงระดับปฏิบัติ กระบวนการพัฒนาเกษตรกรมีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นทั้งในด้านทรัพยากรการผลิต สภาพแวดล้อมทาง เศรษฐกิจที่ผันผวน ความเปลี่ยนแปลงของนโยบายภาครัฐ ตลอดจนข้อจำกัดด้านเทคโนโลยีและตลาดที่มี พลวัตสูง การจัดการปัญหาไม่อาจพึ่งพาเพียงองค์กรหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งเพียงลำพังได้ จำเป็นต้อง อาศัย ความร่วมมือแบบบูรณาการ (Integrated Collaboration) ระหว่างภาคที่มีความเชี่ยวชาญหลากหลาย ด้านการออกแบบกระบวนการพัฒนาเกษตรกรจึงควรอยู่บนฐานของ “การทำงานร่วมกันตั้งแต่ต้นทาง” ได้แก่ การวิเคราะห์ปัญหาร่วม (Collaborative Problem Analysis) (Piessens et al., 2012) การวางแผนแบบมี ส่วนร่วม (participatory planning) และการออกแบบกิจกรรมที่ตอบสนองต่อศักยภาพเฉพาะของพื้นที่และ กลุ่มเป้าหมาย นอกจากนี้การพัฒนาเกษตรกรในยุคปัจจุบันยังต้องอาศัย องค์ความรู้เฉพาะด้าน เช่น ระบบ การรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ การจัดการศัตรูพืชแบบชีวภาพ การตลาดเฉพาะด้าน (Niche Market) และการบริหารจัดการเชิงธุรกิจ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพให้เกษตรกรก้าวข้ามจากระบบผลิตแบบเดิมสู่ระบบ เศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-Based Agriculture) ดังนั้นความสำเร็จของการพัฒนาเกษตรกรให้เกิดผล ลัพท์ที่ยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัย ความร่วมมือเชิงยุทธศาสตร์และความรู้ข้ามสาขา โดยมีเป้าหมายร่วมในการสร้าง เกษตรกรที่สามารถปรับตัวได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและมีศักยภาพในการขับเคลื่อนตนเองในระบบเศรษฐกิจ สมัยใหม่อย่างมั่นคง

ประการที่สาม การใช้พื้นที่จริงเป็นฐานเรียนรู้ (Learning by Doing) การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ สำหรับการพัฒนาเกษตรกรไม่ใช่เพียงการถ่ายทอดความรู้ในกิจกรรมฝึกอบรมเชิงทฤษฎีเท่านั้น แต่ต้องสร้าง กระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับ “การปฏิบัติจริงในพื้นที่” ของเกษตรกรด้วย คณะผู้วิจัยได้ออกแบบ การพัฒนาเกษตรกรจากการเรียนรู้เชิงปฏิบัติของเกษตรกรอินทรีย์ โดยเริ่มตั้งแต่การวางแผนแปลงเพาะปลูกให้ เหมาะสมกับพื้นที่ การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยวผลผลิตด้วยวิธีที่ปลอดภัย และ การบริหารจัดการผลผลิตเพื่อเข้าสู่ตลาด เป็นต้น สิ่งสำคัญเกษตรกรต้องปฏิบัติการหลักเกณฑ์และเงื่อนไขของ การตรวจรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์จากกรมวิชาการเกษตรเท่านั้น การดำเนินการอย่างเคร่งครัดจะช่วย ให้ผู้บริโภคเกิดความเชื่อมั่นในการเลือกซื้อผักอินทรีย์อีกด้วย

ดังนั้นทฤษฎีการเรียนรู้เชิงการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning Theory) มีความเชื่อว่าการเรียนรู้ที่แท้จริงมิใช่เพียงการรับรู้ข้อมูลใหม่แต่คือการเปลี่ยนแปลงกรอบความคิดหรือ “กรอบอ้างอิง (Frame of Reference)” อันเป็นระบบของทัศนคติ ความเชื่อ ประสบการณ์เดิมและค่านิยมที่บุคคลใช้ตีความโลกและตัดสินพฤติกรรมของตนเอง กระบวนการเรียนรู้เชิงการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลมีโอกาสไตร่ตรองเชิงวิพากษ์ (Critical Reflection) ต่อตัวแบบความคิดเดิมของตนเองและเปิดรับมุมมองใหม่ที่ท้าทายต่อกรอบความเชื่อเดิม กระบวนการนี้ช่วยให้เกิดมุมมองที่กว้าง รอบด้านและครอบคลุมมากยิ่งขึ้น (Taylor & Cranton, 2012) เมื่อประยุกต์ใช้กับการพัฒนาเกษตรกรพบว่า การเปลี่ยนผ่านจากระบบเกษตรเคมีสู่ระบบเกษตรอินทรีย์ นั้นไม่ใช่เพียงการเปลี่ยนวิธีการผลิตหรือเทคโนโลยีทางการเกษตรเท่านั้น หากแต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงเชิงลึกทางความคิด ทัศนคติ และค่านิยม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากความเชื่อเดิมที่มุ่งเน้น “ผลผลิตในเชิงปริมาณ” ไปสู่เป้าหมายใหม่ที่ให้ความสำคัญกับ ความปลอดภัยของผู้บริโภค การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และสุขภาพของผู้ผลิตเอง การเรียนรู้ในลักษณะนี้จึงต้องอาศัย เวลา พื้นที่และกระบวนการ ที่เอื้อให้เกษตรกรสามารถศึกษา อบรม ทดลองและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น จนเกิดการปรับเปลี่ยนความคิดด้วยตนเอง ไม่ใช่เพียงการ “รับความรู้” หากแต่เป็นการ “เปลี่ยนวิธีคิด” อย่างมีสำนึกซึ่งถือเป็นหัวใจของการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนในระดับบุคคลและระดับชุมชน

ประการที่สี่ การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องในด้านองค์ความรู้ วัสดุอุปกรณ์และตลาด การพัฒนาเกษตรกรให้เป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์นั้นไม่ใช่สิ่งที่สามารถบรรลุได้ในระยะเวลาสั้นแต่ต้องอาศัยการสนับสนุนอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบทั้งในด้านองค์ความรู้ วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นและช่องทางตลาดที่มั่นคง กระบวนการสนับสนุนนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการจัดอบรมหรือแจกจ่ายทรัพยากรเบื้องต้น แต่รวมถึงการให้คำปรึกษาอย่างใกล้ชิดในทุกขั้นตอนของการพัฒนาตั้งแต่การวางแผนการผลิต การจัดการแปลง การรักษามาตรฐาน การเข้าสู่ตลาดเฉพาะ ตลอดจนการปรับตัวต่อสถานการณ์และอุปสรรคต่าง ๆ คณะผู้วิจัยในฐานะ “พี่เลี้ยง” หรือ “โค้ช” มีบทบาทสำคัญในการชี้แนะแนวทาง บ่มเพาะแนวคิดและเสริมสร้างกำลังใจให้กับเกษตรกรอย่างต่อเนื่อง หากเกษตรกรเผชิญกับปัญหาต้องประสานให้ผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานที่เข้ามาทำงานร่วมกันให้คำแนะนำทางวิชาการและแก้ไขปัญหาร่วมกับเกษตรกร กระบวนการดังกล่าวช่วยสร้างความเชื่อมั่น (Confidence) และความต่อเนื่องในการพัฒนา (Continuity Of Support) ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกษตรกรสามารถเปลี่ยนผ่านจากระบบการผลิตแบบเคมีไปสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ในระยะยาวได้อีกด้วย

สำหรับเกษตรกรที่เปลี่ยนผ่านจากระบบเกษตรเคมีมาสู่การเป็นผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์การสะสมทุนทางวัฒนธรรมรูปแบบใหม่นี้จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ทั้งในด้านความรู้เฉพาะด้านเกี่ยวกับเกษตรอินทรีย์ ทักษะการบริหารจัดการ การตลาด และการสื่อสารกับผู้บริโภค การมีใบรับรองที่ได้รับการยอมรับจากภาครัฐและเครือข่ายตลาดการมีทุนทางวัฒนธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ช่วยให้เกษตรกรสามารถเข้าถึงเครือข่ายทางเศรษฐกิจ สังคมและการเรียนรู้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมถึงสามารถต่อรองในระบบตลาด บนฐานของ

คุณค่า ความเชี่ยวชาญและมาตรฐานที่ได้รับการรับรองซึ่งล้วนแล้วแต่ส่งผลต่อการเพิ่มอำนาจต่อรองในระดับชุมชนและในเวทีเศรษฐกิจสมัยใหม่ได้อีกด้วย

ประการสุดท้าย การบูรณาการพันธกิจของมหาวิทยาลัย ภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อยกระดับศักยภาพชุมชน มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ในฐานะสถาบันอุดมศึกษาที่มีพันธกิจเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นได้แสดงบทบาทเชิงรุกในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาโดยเน้นการ “บูรณาการพันธกิจร่วมกับภาคีเครือข่าย” ประกอบด้วยหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคมและชุมชนท้องถิ่น เพื่อยกระดับศักยภาพของเกษตรกรให้สามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน การส่งเสริมให้คณาจารย์ทำหน้าที่เป็น “ผู้ประสานการพัฒนา” ระหว่างองค์ความรู้เชิงวิชาการกับภาคปฏิบัติในชุมชนถือเป็นพันธกิจหลักของมหาวิทยาลัยเพื่อท้องถิ่น ทั้งนี้การทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายไม่ได้เป็นเพียงความร่วมมือเชิงเทคนิคเท่านั้นแต่เป็นกระบวนการบูรณาการจุดแข็ง (Synergizing Strengths) ของแต่ละภาคส่วนเพื่อเติมเต็มช่องว่างและจัดการข้อจำกัดของแต่ละองค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ (Gilchrist, 2019) ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากความร่วมมือคือการเปิดโอกาสใหม่สำหรับการพัฒนา เช่น การสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้ การเข้าถึงทรัพยากรและการเชื่อมโยงตลาดเฉพาะด้าน ทั้งหมดนี้เป็นการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมบนฐานของทุนทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นรากฐานของสังคมไทยนั่นเอง

สรุปผลการศึกษา

การพัฒนาเกษตรกรต้องอาศัย “ความร่วมมือแบบบูรณาการและต่อเนื่อง” โดยดำเนินงานตามกรอบ “หลักการ 3 อุดมการณ์ 4 วิธีการ 6 ผลลัพธ์ 8” หลักการเน้น ผลลัพธ์ได้ ขยายเป็นและเน้นคุณภาพส่วน อุดมการณ์มุ่งสู่ความสมดุลของสุขภาพ ระบบนิเวศ อาหารปลอดภัยและการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่าย กระบวนการดำเนินงาน 6 วิธีการ ได้แก่ การให้ความรู้ การวางแผนเพาะปลูกและการจัดการชีวภัณฑ์ การส่งเสริมมาตรฐาน การเชื่อมโยงตลาด การพัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ และการสร้างงานสร้างอาชีพ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือ เกษตรกรมีองค์ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์มากขึ้น ได้รับการรับรองมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (Organic Thailand) มีรายได้มั่นคงและสามารถขยายผลสู่การเป็นผู้ประกอบการทางสังคม (Social Entrepreneur) การพัฒนาเกษตรกรสู่ผู้ประกอบการเกษตรอินทรีย์ประสบความสำเร็จจากการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน การสนับสนุนทางวิชาการและตลาดที่ต่อเนื่องซึ่งก่อให้เกิดการยกระดับคุณภาพชีวิตของเกษตรกร เศรษฐกิจฐานรากและการพัฒนาอย่างยั่งยืนของจังหวัดบุรีรัมย์

เอกสารอ้างอิง

กลุ่มวิชาการ สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 4 กรมวิชาการเกษตร. (2563). *การผลิตและการใช้เห็ด*
เรื่องแสงลึบริศมีในการควบคุมโรคพืชในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง. สำนักวิจัยและ
พัฒนาการเกษตรเขตที่ 4 กรมวิชาการเกษตร.

- ชวิศร์ สวัสดิสาร. (2564). *คู่มือเกษตรอินทรีย์ (สำหรับเกษตรกร) ฐานนโยบาย เข้าใจมาตรฐานได้รับรองพืชอินทรีย์*. สำนักวิจัยและพัฒนาการเกษตรเขตที่ 7 กรมวิชาการเกษตร.
<https://www.scribd.com/document/724567502/คู่มือเกษตรอินทรีย์-สำหรับเกษตรกร>
- สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์. (2565). *แผนพัฒนาจังหวัด 5 ปี พ.ศ. 2566-2570 จังหวัดบุรีรัมย์*. กลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัด สำนักงานจังหวัดบุรีรัมย์.
<https://www.buriram.go.th/downloads/plan/plan-p-66-70.pdf>
- สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการยุทธศาสตร์ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี พ.ศ. 2561–2580*. สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2565). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 พ.ศ. 2566 – 2570*. สำนักนายกรัฐมนตรี.
- Amey, M. J., & Eddy, P. L. (2023). *Creating strategic partnerships: A guide for educational institutions and their partners*. Taylor & Francis.
- Biswas, D., & Micallef, S. A. (Eds.). (2019). *Safety and practice for organic food*. Academic Press.
- Etingoff, K. (Ed.). (2017). *Sustainable development of organic agriculture: historical perspectives*. CRC Press.
- Gilchrist, A. (2019). *The well-connected community: A networking approach to community development* (2nd ed.). Policy Press.
- Guillory, J. (2023). *Cultural capital: The problem of literary canon formation*. University of Chicago Press.
- Hagedoorn, J., Haugh, H., Robson, P., & Sugar, K. (2023). Social innovation, goal orientation, and openness: Insights from social enterprise hybrids. *Small Business Economics*, 60(1), 173-198. <https://link.springer.com/article/10.1007/s11187-022-00643-4>
- Kettl, D. F. (2015). *The transformation of governance: Public administration for the twenty-first century* (2nd ed.). Johns Hopkins University Press.
- Leinhardt, S. (Ed.). (1977). *Social networks: A developing paradigm*. Academic Press.
- Löffler, E. (2003). Governance and government: Networking with external stakeholders. In T. Bovaird & E. Löffler (Eds.), *Public management and governance* (pp. 163–174). Routledge.
- Mishra, M. (2013). Role of eco-friendly agricultural practices in Indian agriculture development. *International Journal of Agriculture and Food Science Technology*, 4(2), 11-15.

- Nandwani, D., & Nwosisi, S. (2016). Global trends in organic agriculture. In D. Nandwani (Ed.), *Organic farming for sustainable agriculture* (Sustainable Development and Biodiversity, Vol. 9, pp. 3–21). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-26803-3_1
- Palaniappan, S. P., & Annadurai, K. (2018). *Organic farming theory & practice*. Scientific Publishers.
- Piessens, R., de Doncker-Kapenga, E., Überhuber, C. W., & Kahaner, D. K. (2012). *QUADPACK: A subroutine package for automatic integration* (Vol. 1). Springer Science & Business Media.
- Taylor, E. W., & Cranton, P. (2012). *The handbook of transformative learning: Theory, research, and practice*. John Wiley & Sons.
- Vaughan, C., Hansen, J., Roudier, P., Watkiss, P., & Carr, E. (2019). Evaluating agricultural weather and climate services in Africa: Evidence, methods, and a learning agenda. *WIREs Climate Change*, 10(3), Article e586. <https://doi.org/10.1002/wcc.586>